

Приложение към Заповед № РД09 - 2 на министъра
на земеделието, храните и горите от 04.01.2019 г.

ПРОГРАМА
ЗА УПРАВЛЕНИЕ НА РИСКОВЕТЕ И КРИЗИТЕ В
ОТРАСЪЛ „ЗЕМЕДЕЛИЕ“

гр. София

2019 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

Въведение.....	5
I. Цел на програмата.....	7
II. Управление на риска (мерки за въздействие).....	9
1. Идентификация на основните рисковете в подотраслите „Растениевъдство“, „Животновъдство“, „Горско стопанство“ и „Рибарство“	10
1.1. Рискове, определени въз основа на възможностите за въздействие	12
1.1.1. Външни рискове.....	13
1.1.2. Вътрешни рискове.....	14
1.2. Рискове, определени въз основа на същностните си параметри.....	14
1.2.1. Икономически рискове	15
1.2.2. Природоклиматични рискове.....	23
1.2.3. Санитарни рискове.....	27
2. Анализ и оценка на риска.....	38
2.1. Анализ за вероятността за осъществяване на риска.....	38
2.2. Оценка на риска.....	38
2.3. Анализ и интерпертация на резултатите от оценката на риска.....	38
2.4. Реакция на рисковете.....	40
2.5. Определяне на отговорни структури за прилагането на мерки за ограничаване на риска.....	41
3. План за преодоляване на резултатите/негативните последици/ от реализирането на риска.....	41
4. Мониторинг и контрол на риска.....	42
5. Структури, ангажирани в процеса на управлението на рисковете	43
III. Инструменти за управление на риска.....	43
IV. Идентификация и управление на кризите в отрасъла „Земеделие“.....	58
1. Условия, определящи дадено събитие като криза.....	59
2. Основни видове кризи в отрасъл „Земеделие“.....	60
3. Управление на кризите в отрасъла „Земеделие“.....	67
3.1. Природни бедствия и катастрофични събития.....	68

3.2. Санитарни кризи.....	70
3.3. Икономически кризи.....	70
4. Компетентни структури, ангажирани в управлението на кризите.....	71
5. Мониторинг и годишен преглед на програмата.....	71

Приложение 1 - План за управление на рисковете в отрасъл "Земеделие";

Приложение 2 - План за управление на кризите в отрасъл "Земеделие".

ТЕРМИНИ И СЪКРАЩЕНИЯ

1. **„Природни бедствия“** са природни явления с геоложки, хидрометеорологичен и биологичен произход, като земетресения, наводнения, движения на маси (свлачища, кално-каменни порои, лавини), бури, градушки, големи снежни натрупвания, замръзвания, суши, горски пожари, масови заболявания от епидемичен и епизоотичен характер, нашествия на вредители и други подобни, причинени от природни сили.
2. **„Опасност“** е опасно явление, биоагент, човешка дейност или състояние, което може да причини имуществени щети, загуба на поминък и услуги, социални и икономически сътресения или увреждане на околната среда.
3. **„Риск от бедствие“** са потенциални загуби при бедствие, които могат да възникнат за дадена общност, включващи живота, здравния статус, поминъка, активите и услугите, в определен период от време.
4. **„Анализ и оценка на риска“** е определяне същността и размера на риска като функция на опасността, уязвимостта и вероятността.
5. **„Критична инфраструктура“** е система или части от нея, които са от основно значение за поддържането на жизненоважни обществени функции, здравето, безопасността, сигурността, икономическото или социалното благосъстояние на населението и чието нарушаване или унищожаване би имало значителни негативни последици за Република България в резултат на невъзможността да се запазят тези функции.
6. **„Защита на критични инфраструктури“** е съвкупност от дейности, целящи гарантиране на нормалното функциониране, непрекъснатостта и целостта на критичните инфраструктури с цел възпиране, намаляване, смекчаване или неутрализиране на заплахите, рисковете или уязвимостта им.
7. **„Намаляване на риска от бедствия“** е идентифициране, анализиране и оценяване на риска от бедствия и прилагане на мерки за отстраняването или намаляването му.
8. **МЗХГ** - Министерство на земеделието, храните и горите
9. **НС** - „Напоителни системи“ ЕАД
10. **ЦОРХВ** - Център за оценка на риска по хранителната верига
11. **ЕС** - Европейски съюз
12. **ООП** - Обща организация на пазара
13. **ОСП** - Обща селскостопанска политика

ВЪВЕДЕНИЕ

Селското стопанство е икономически сектор със стратегическо значение. Неговите продукти са предназначени главно за консумация от хората и затова са жизненоважни. Това е главната причина, поради която обществата винаги са се стремили да развиват и гарантират собственото си селскостопанско производство. Стратегическата цел на държавната политика е да си осигури покриването на възможно най-голям дял от хранителните потребности на страната със собствени ресурси. Това води до намаляване на външната зависимост на страната.

В същото време се отчита, че селскостопанското производство е рисково, а често и скъпоструваща стопанска дейност. Метеорологичните условия са непредвидими и биха могли да окажат негативни последици върху реколтата, от там върху доходите на земеделските стопани, а също и на потребителите. Резултатът от неблагоприятните климатични условия се отразява не само на земеделските стопани, а и по цялата верига на доставките на храни, като би предизвикал неблагоприятни последици.

За да се осигури ефективно и конкурентоспособно земеделско производство, осигуряващо прехраната на населението на страната, е необходимо да се минимизира вредното въздействие на различните рискове, които биха могли да окажат пагубно влияние на производство на земеделски продукти.

Всичко това налага нуждата от създаване на стратегия за управление на рисковете, което ще допринесе за устойчиво развитие на земеделието в България, управлението на горите и опазването на екосистемите в подотрасъл „Рибарство“. Чрез управлението на рисковете могат да се предотвратят редица кризи в селското стопанство, горите и рибарството, които биха могли да доведат до значителни загуби за земеделските стопани и за обществото като цяло. Поради тази причина в Програма за управление на правителството на Република България за периода 2017-2021 г. са заложени приоритети, които са свързани с управлението на рисковете в тези подотрасъли. Управлението на рисковете цели постигане на устойчиво, конкурентоспособно и пазарноориентирано земеделие, контролирано използване на природните ресурси в подотрасъл „Горско стопанство“ и предпазване на рибните популации от свръхексплоатация в подотрасъл „Рибарство“. За постигането на тези цели са очертани редица мерки, свързани с основните фактори, които предопределят възникването на кризи в земеделието, горите и рибарството, а именно:

Подотрасъл „Растениевъдство“

- постигане на ефективно поливно земеделие чрез развитието на хидромелиорациите и засилване на контрола в държавните дружества;
- превенция на риска от наводнения, бедствия и аварии на територията на страната;
- прилагане на комплексен подход за превенция и управление на рискове и кризи в земеделието, свързани с климатичните рискове;
- продължаване изграждането, въвеждането и реалното функциониране на нова система за борба с градушките;
- използване на системата от държавни помощи за компенсиране на загуби за земеделските стопани, настъпили в резултат от неблагоприятни природоклиматични и икономически условия;

Подотрасъл „Животновъдство“

- засилване на официалния контрол, гарантиращ защита на здравето на животните и превенция срещу болести. Провеждане на адекватна профилактика на икономически важните болести по животните и по-ефективна организация за бързо овладяване на възникнали огнища на заболявания;
- осигуряване на адекватна система за събиране и обезвреждане на мъртви животни и странични животински продукти чрез разширяване на съществуващата система и създаване на условия за по-ефективното ѝ функциониране;

Подотрасъл „Горско стопанство“

- приоритетно провеждане на санитарните и защитни лесовъдни мероприятия за поддържане на доброто здравословно състояние в горите;
- подобряване на пожарната безопасност в горите чрез завършване на Единната система за противопожарно видеонаблюдение в горските територии, част от която се финансира със средства от Фондовете на ЕС;

Подотрасъл „Рибарство“

- активна превенция на нелегалния, нерегулиран и недеклариран риболов, включително чрез въвеждане на модерни технологии за отдалечен мониторинг на риболовните съдове;
- подкрепа за внедряване на риболовни уреди с намален негативен ефект върху морските екосистеми.

Управлението на рисковете и кризите в селскостопанския сектор е от съществено значение за развитието му като цяло и за повишаване на ефективността и конкурентоспособността му. Създаването на ефективна система за управление на риска с оглед на предотвратяване на настъпването на кризи в земеделието, водещи до негативни последици за фермерите и прехраната на населението е един от основните приоритети на Европейския съюз за създаване на оптимални условия за функционирането на селското стопанство.

Използването на различни инструменти за управлението на рисковете в селскостопанския сектор, финансирани чрез европейските и националните фондове, дава възможност за по-ефективно въздействие върху факторите, указващи негативно въздействие върху сектора.

Голяма част от използваните инструменти, финансирани със средства на ЕС, създават усещане у земеделските стопани за стабилност на доходите им и възможност за планиране на по-нататъшно развитие на производството им. Директните плащания са ефективен инструмент за подпомагане доходите на земеделските стопани и стимулиране развитието на селскостопанското производство, който е доказал своята функционалност във времето.

Използването на инструменти с национално финансиране дава възможност за бързи реакции за предотвратяване възникването на критични ситуации. Най-ефективният финансов инструмент за преодоляване на негативния ефект и намаляване на щетите от възникнали кризи в земеделието е национално финансиране.

С цел осигуряване на по-голяма възможност за въздействие върху разрешаването на възникнали кризи е използването на кризисния резерв на ниво ЕС. Съчетаването на двете форми на финансиране – национално и кризисния резерв на ЕС, дава възможност както за бърза и навременна реакция, така и за адекватна финансова подкрепа за преодоляване на негативните последици от настъпилите кризисни ситуации.

I. ЦЕЛ НА ПРОГРАМАТА

Съвременното земеделие е изправено пред множество кризисни ситуации, голяма част от които са в резултат от влиянието на фактори, които трудно биха могли да се предвидят и могат да имат негативен ефект за постигане на пълноценно развитие. Селскостопанският сектор е под непрекъсната заплаха от рискове, свързани с неблагоприятни климатични събития, природни бедствия, заболявания по растенията и животните, екологични катастрофи. С повишено ниво на риск са и доходите на

земеделските производители, в резултат на увеличена нестабилност на цените, трудности при намиране на пазари и други.

Във връзка с това, управлението на рисковете в земеделието придобива все по-голямо значение. Изследването, анализирането и проследяването на развитието на съществуващите рискове, с цел да се намали негативният ефект от евентуалното им настъпване, е в основата на управлението на риска и ефективно въздействие при кризисни ситуации. Това налага необходимостта от приемането на програма за управление на рисковете и кризите, включваща ясно регламентирана рамка и механизми за осъществяване.

Приоритети и стратегически цели на програмата:

Приоритет 1: Ефективно, конкурентоспособно и пазарно ориентирано земеделие

- Създаване на ефективна система за управление на риска с оглед на предотвратяване на настъпването на кризи в земеделието, водещи до негативни последици за фермерите и прехраната на населението.
- Създаване на ефективно и конкурентоспособно селското стопанство, допринасящо за повишаване на доходността на производството и пазарната стабилност в отрасъла.
- Прилагане на комплексен подход при управлението на кризите в земеделието с цел преодоляване на негативния ефект и намаляване на щетите.

Приоритет 2: Устойчиво управление на горските ресурси чрез запазване и увеличаване на биоразнообразието в горските територии

- Поддържане, опазване и увеличаване на горските ресурси в страната чрез превенция срещу пожари, болести и вредители.

Приоритет 3: Устойчиво управление на рибните ресурси чрез опазване на биологичното разнообразие и екосистемите

- Създаване на условия за устойчиво използване на природните ресурси чрез осигуряване на ефективна система за опазването им и предпазването на рибните популации от свръхексплоатация, при отчитане на високата социална функция на риболова в крайбрежните райони.

II. УПРАВЛЕНИЕ НА РИСКА (МЕРКИ ЗА ВЪЗДЕЙСТВИЕ)

В своята същност управлението на риска е способността да се предвидят и да се минимизират негативните последици от влиянието на външните и вътрешните фактори за земеделието. Идентификацията и анализът на рисковете, влияещи върху земеделското производство, ще дадат възможност за предприемане на мерки за предотвратяване настъпването или минимизиране на последиците от събития, които биха могли да бъдат предвидени и управлявани.

Процесът по управление на риска представлява процес на вземане на решение. За да се стигне до вземане на най-доброто решение, до намаляване на неблагоприятното влияние на риска върху дейността на стопанската единица, се преминава през отделни етапи.

Управлението на рисковете в подотраслите „Растениевъдство“, „Животновъдство“, „Горско стопанство“ и „Рибарство“ е непрекъснат, специфичен процес, при който се идентифицират и анализират отделните фактори, оказващи влияние върху производствените процеси. Управлението на рискове в посочените подотрасъли следва да се разглежда като съвкупност от управление на сложни, взаимнопреплитани се процеси, върху които оказват влияния фактори от различно естество. В своята многопосочност и с различна сила на въздействие, тези фактори довеждат до обективна необходимост от въздействие с цел предотвратяване на възможностите от настъпване на негативни последици върху стопанските единици, природните дадености и обществото като цяло.

Управлението на рисковете включва:

- Идентифициране на риска;
- Анализ и оценка на риска;
- План за преодоляване и реакция на риска;
- Мониторинг и контрол на риска.

Фиг. 1

1. ИДЕНТИФИКАЦИЯ НА РИСКОВЕТЕ В ПОДОТРАСЛИТЕ „РАСТЕНИЕВЪДСТВО“, „ЖИВОТНОВЪДСТВО“, „ГОРСКО СТОПАНСТВО“ И „РИБАРСТВО“

Рискът е потенциална загуба, която може да възникне за дадена стопанска дейност, активи и услуги в определен период от време. Намалването на негативното влияние на определени явления е приоритет на стопанската дейност като цяло, което е от съществено значение за постигането на поставените цели и ефективно развитие на бизнеса, в частност на земеделието.

Идентификацията е първият етап от процеса на управлението му, при който се откриват рисковете, които биха могли да повлияят негативно върху изпълнението на поставените цели на подотраслите като цяло и отделните стопански единици в тях. Тя се свързва с конкретните източници на опасностите. Всяка стопанска единица притежава имуществени и финансови активи и др., които са подложени на различни рискове. Затова, особено значение има правилното установяване на причините за възникване на опасностите и техните възможни последствия.

От съществено значение при идентификацията на рисковете е:

- тяхното възможно най-пълно откриване, тъй като съществува голяма вероятност, рисковете, които не са идентифицирани в тази фаза, да не бъдат открити никога;
- моментът на идентифициране на рисковете, тъй като колкото по-рано е открит един риск, толкова по-успешно ще бъде неговото противодействие.

Идентифициране на рисковете за изпълнението на стратегическите цели в подотраслите „Растениевъдство“, „Животновъдство“, „Горско стопанство“ и „Рибарство“ се извършва чрез:

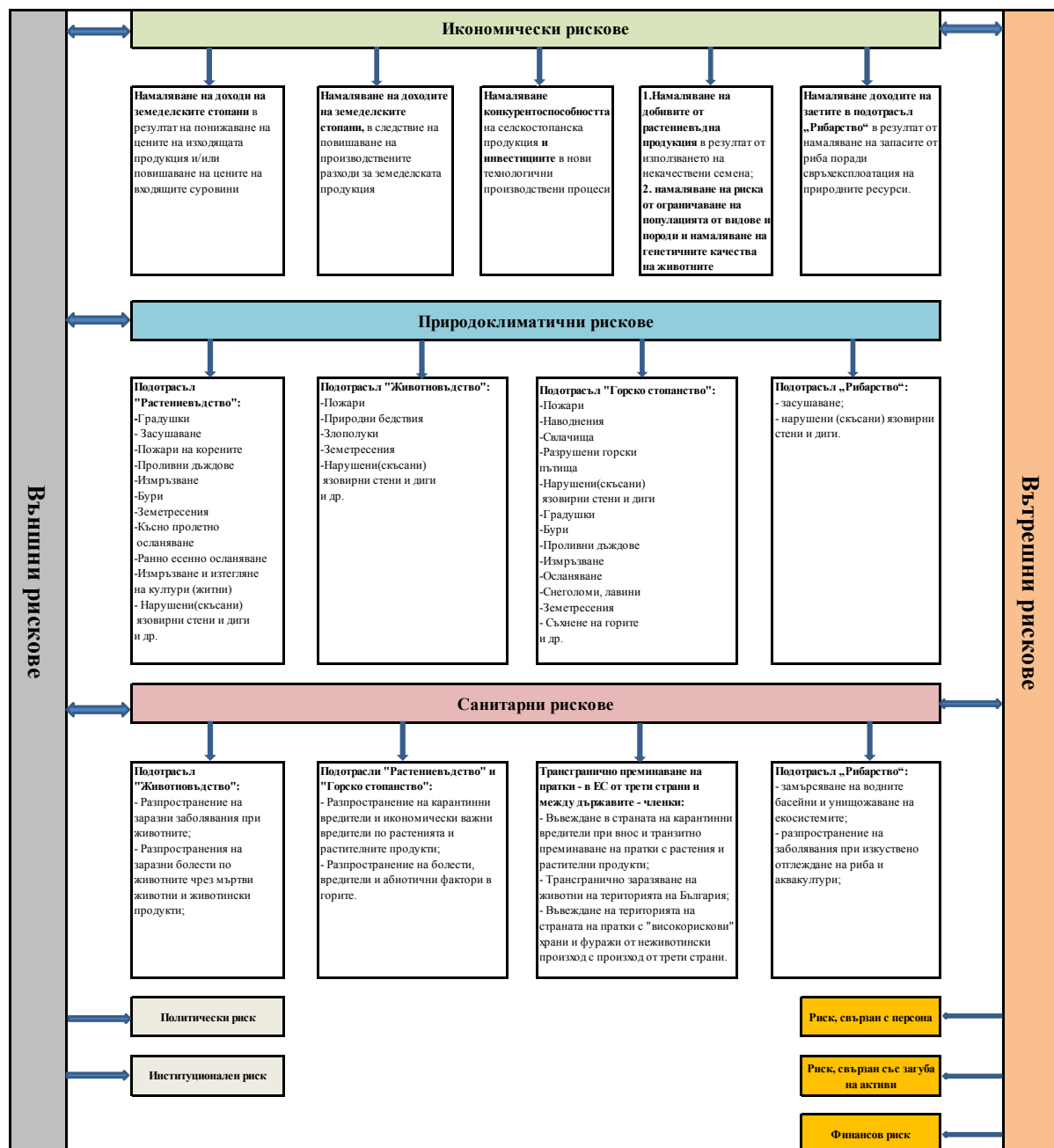
- Анализ на основните дейности и/или процеси, свързани с постигане на стратегическата цел;
- Определяне на неблагоприятните външни и вътрешни събития, които могат да настъпят и да повлияят на дейностите/процесите за постигане на стратегическата цел;
- Групиране на рисковете по рискови области.

Идентифицирането на основните рискове в посочените подотрасли е извършено въз основа на анализи на основните фактори и условия за развитието им, както и на проблемите, оказващи негативно влияние отражение върху тези подотрасли.

В зависимост от възможностите за въздействие от страна на отделните стопански единици в отрасъл „Земеделие“ рисковете най-условно могат да се разделят на външни и вътрешни.

Фиг. 2

ОСНОВНИ РИСКОВЕ В ОТРАСЪЛ „ЗЕМЕДЕЛИЕ“

1.1. Рискове, определени въз основа на възможностите за въздействие

Класификацията на рисковете като външни и вътрешни е условна, тъй като в съвременната глобализация на пазарните отношения, редица рискове могат да се разглеждат едновременно като външни и като вътрешни в зависимост от конкретните условия и производствени решения, поради което е удачно рисковете да се разграничат по сектори и въз основа на икономически параметри. Разделението на тези видове

рискове се основава на специфичната цялост на системата от своеобразни принципи на функциониране, общи положения, своеобразни средства и способности за въздействие, с което се характеризират както подотраслите, така и всеки стопански субект. Тяхното съчетаване и въздействие върху посочените отрасли и върху отделните земеделски стопани в повечето случаи е комплексно, като отделните фактори се взаимопреплитат и си въздействат. Управлението на всеки един риск се характеризира със свой собствен инструментариум, който стои в основата на подразделянето им. Специфичните черти на рисковете се изразяват и във взаимното положение на стопанските единици, от които се определят и методите на управление.

1.1.1. Външни рискове

Най-общо външните рискове обикновено произлизат от бизнес средата, в която функционират участниците в производствения процес. Те имат икономически, социален, политически или технологически характер. Наричат се външни, защото производственият екип не може пряко да им влияе. Идентифицирането на външните рискове е най-успешно при наличието на задълбочен анализ на външната (макросреда и микросреда) и вътрешната среда (управленски мениджмънт, финансови/човешки ресурси и т.н.) на ниво производствена структура.

Развитието на българското земеделие не може да се разглежда изолирано от външни рискове: изменения в климата; замърсяване на околната среда; глобални процеси и тенденции като увеличаване на населението; недостиг на храни и фураж; динамика на цените в световен мащаб; проблеми с болестите при животните, растенията и човека; ангажименти за изпълнение на общностни цели и приоритети на ЕС; провежданите или прокарване на нови политики; промяна в модела за контрол на хранителните продукти или в основните принципи; критично забавяне или липса на консенсус за вземане на ключови решения и др., свързани с политически решения. Най-общо тези рискове могат да се разделят на:

- Икономически риск – свързан с особености и/или промяна в икономическата система (инфлация, реструктуриране на икономиката, конкуренция, динамика на цените в световен мащаб и др.)
- Политически риск – може да възникне от промени в парламента и в правителството, смяна на курса в провежданите или прокарване на нови политики, промяна в модела за контрол на хранителните продукти или в основните принципи, критично забавяне или липса на консенсус за вземане на ключови решения и др., свързани с политически решения.

- Институционален риск – свързан с промени в законодателството и политиката в аграрния сектор (налагане на ограничения върху производството, търговията, промяна на цените на суровините). Въвеждане с нормативен акт на допълнителни изисквания по отношение на осъществяваната от организацията дейност, но без достатъчно време за подготовка.
- Природоклиматични рискове – свързани със загуба или намаляване на реколтата, тъй като производственият процес в земеделието в голямата си част се осъществява на открито. Те могат да бъдат земетресения, наводнения, движения на маси (свладища, кално-каменни порои, лавини), бури, градушки, големи снежни натрупвания, замръзвания, суши и горски пожари .
- Санитарни рискове - масови заболявания от епидемичен и епизоотичен характер, нашествия на вредители и други подобни, причинени от външни фактори.

1.1.2. Вътрешни рискове

Вътрешните рискове са пряко свързани с производствения процес и типа задачи, които се изпълняват в него. Те са под контрола на производствения и управленския екип, за който от съществено значение са възрастта на заетите в производствения процес и натрупването на опит. Такива рискове най-общо могат да се разделят на:

- **Риск, свързан с персонала** – липсата на управленски персонал и загубата на управленски персонал или на работна ръка може да доведе до прекъсване на работния процес в земеделското стопанство;
- **Риск, свързан със загубата на активи** – загуба или повреда на сгради, оборудване, животни, земеделска продукция и др.;
- **Финансов риск** – свързан с капитала като производствен фактор на земеделското стопанство. Повишаване на лихвените проценти или ниска ликвидност могат да застрашат финансовата стабилност на земеделското стопанство.

При определяне на съществените фактори за селскостопанското производство е необходимо да се изходи от условията за производство.

1.2. Рискове, определени въз основа на същностните си параметри

Класификацията на най-важните групи рискове за подотраслите „Растениевъдство“, „Животновъдство“, „Горско стопанство“ и „Рибарство“, е следната:

- икономически рискове;
- природоклиматични рискове;
- санитарни рискове.

1.2.1. Икономически рискове – това са рискове, обусловени от неблагоприятните изменения, както в икономиката на цялата страна, така и в един или друг отрасъл.

Икономическите рискове са свързани с особеностите и/или промяната в икономическата система (инфлация, реструктуриране на икономиката, конкуренция и др.), потенциално отклонение между очакваните и реалните резултати, получени в резултат от дадено икономическо решение.

Управлението на икономическите рискове в земеделието е особено важно условие за създаване на ефективно и конкурентоспособно селското стопанство, което да допринесе за повишаване на доходността на производството и пазарната стабилност в отрасъла. Липсата на управление на риска би имало пряко негативно отражение върху приходите на земеделските производители и може да доведе до тежки неблагоприятни последици от загуби на финансови и материални активи, които да застраша съществуването на земеделското стопанство.

С цел минимизирането на икономическите рискове се прилагат редица бизнес стратегии, които са обвързани с определянето на обема и структурата на производството, пазарната ориентация и т.н.

Един от използваните методи за управление на икономическите рискове и за ограничаване на негативните последици от възможностите за възникване на икономическа криза, на ниво земеделска стопанска единица, е диверсификацията на производството.

В селското стопанство развитието на понятието диверсификация преминава през четири етапа:

- Първи етап - диверсификацията се изразява в пренасочване на производството в стопанството от монокултурна към многокултурна структура.
- Втория етап - земеделското стопанство има повече от едно производство и може да произвежда и продава продукти в различни периоди от годината.
- Трети етап - диверсификацията се изразява в създаването на смесено производство на растениевъдни и животновъдни продукти.
- Четвърти етап - диверсификацията се свързва с дейности, освен в селското стопанство, и такива извън него.

Последните анализи, свързани с управлението на икономическите рискове, сочат, че при земеделски стопанства с ниска степен на производственото разнообразие се обуславя липсата на корелация между степента на диверсификация и равнището на икономическия риск. Ефектът от субсидиите по ОСП е по-осезаем при смесения тип земеделски стопанства. За справяне с икономическите рискове по-голям шанс земеделските стопанства, които имат висока степен на диверсификация на земеделската дейност, в сравнение с тези, за които е характерна ниска степен.

✚ Намаляване на доходи на земеделските стопани в резултат на понижаване на цените на изходящата продукция и/или повишаване на цените на входящите суровини

Земеделското производство е свързано и с особеностите на пазарите на селскостопанските стоки, при които търсенето е относително стабилно – при спад на цените не се променя търсенето, както при други продукти, и земеделските стопани не могат да разчитат на по-големи продажби за да компенсират по-ниските цени и съответно доходите си. Освен това производствените процеси на храни са продължителни: например – необходими са две години преди млечната крава да достигне етапа на лактация. Тези фактори оказват съществено влияние върху доходите на земеделските стопани, които на практика нямат контрол върху тях.

Засилващата се международна търговия с хранителни стоки оказва натиск върху земеделските стопани в ЕС, като едновременно с увеличаване на възможностите за реализация на продукцията на нови пазари се увеличава конкуренцията. През последните години, глобализацията и колебанията в търсенето и предлагането доведоха до по-голяма нестабилност на цените на селскостопанските пазари, засилвайки допълнително притесненията на земеделските стопани. Замяната на относителната стабилност и предсказуемост на равнищата на цените на земеделската продукция с нестабилност и колебания на доходите, води до намаляване на инвестициите в селското стопанство. Това от своя страна застрашава производителността и ефективността, с възможно вторично въздействие върху доставките на храни на потребителите.

✚ Намаляване на доходите на земеделските стопани, в следствие на повишаване на производствените разходи, водещи до повишаване на себестойността за земеделската продукция

Рискът от намаляване на доходите на земеделските производители е отражение на въздействието на различни фактори, както външни, така и вътрешни, които много често се преплитат или са взаимнозависими. Всяко земеделско стопанство може да се

разглежда в два аспекта – като самостоятелна стопанска единица и като част от икономически сектор или икономиката като цяло. Въпреки своята икономическа самостоятелност, всяко земеделско стопанство не съществува самостоятелно, а е силно зависимо, както от контрагентите си (доставчици на суровини, материали, електрическа енергия, горива и т.н.), така и от пазарната конкуренция. В този смисъл върху неговата икономическа дейност оказват влияние както управленските решения и финансовото му състояние, така и пазарната конюнктура и икономическите параметри на сектора, държавата и международните процеси. Всеки един от тези фактори оказва влияние върху доходността на стопанската единица, с различна степен на въздействие, в зависимост от условията, при които се проявяват. Поради това инструментите, чрез които се управлява този риск могат да бъдат разнопосочни.

✚ Намаляване на добивите на земеделските стопани в резултат от използването на некачествени семена и посадъчен материал

Използването на некачествени семена и посадъчен материал от сортове с по-ниска добивност и непригодни за дадения район е предпоставка за получаване на по-ниски добиви и по-некачествена продукция. Сеитбата на некачествени семена при зърнените култури, които са основните структуроопределящи култури на растениевъдството за страната, е предпоставка за получаване с около 10% по-нисък добив. Ако тези семена са на повече от 5 години след категория “базови”, негативният ефект може да достигне до 25%.

В резултат, земеделският стопанин има проблеми с реализацията на продукцията и получава много по-ниска цена от очакваната.

Получаване на високи добиви и качествена продукция се предопределя от редица условия и фактори, от които един от най-съществените е избирането на сортове от видовете растения, които имат добри генетични заложи, отговарящи на почвените и климатични условия. Използване на сертифицирани (качествени) семена и посадъчен материал, в съчетание с другите определящи ефективното производство фактори (техника, работна сила и т.н.), е предпоставка за произвеждане на конкурентоспособна продукция, с възможности за добра реализация на пазара.

✚ Намаляване на риска от ограничаване на популацията от видове и породи и намаляване на генетичните качества на животните

Промяната в природоклиматичните условия, както и използването на различни химически вещества за селскостопанското производство, оказват съществено влияние върху развитието не само на растениевъдството, но и на животновъдството. Част от

произведената растениевъдна продукция е предназначена за изхранване на селскостопанските животни. Ето защо, през последните години на дневен план излиза мнението на учените в областта на животновъдството, според които трябва да се отглеждат породи животни, които да бъдат много устойчиви на заболявания и много добре приспособени към условията на отглеждане във всеки район с характерните му растителни ресурси, за да могат да изявят най-добре продуктивните си качества. На практика това означава да се запазят наличните породи в производствената сфера или чрез криоконсервация, за да се използват когато е необходимо. От особено значение за бъдещото развитие на подотрасъл „Животновъдство“ е запазването на генетичното разнообразие от видовете и породите животни, които са добре приспособени към местните условия, устойчиви са на заболявания, с добра продуктивност, а продукцията е с високи хранителни показатели и безопасна за човека.

Поетите ангажименти на страната ни съгласно конвенцията на ООН за генетично разнообразие, подписана от България през 1992 г. и ратифицирана от Народното събрание през 1996 г., са обвързани със задължението да се управляват и съхраняват генетичните ресурси в животновъдството. Тези ангажименти, както и с представянето на страната ни по линия на ФАО, се изпълняват от Изпълнителната агенция по селекция и репродукция в животновъдството към Министерство на земеделието, храните и горите. В изпълнение на поетите ангажименти е започнала реализацията на Програма за консервиране на породите животни в България.

Намаляване на конкурентоспособността на селскостопанското производство и на инвестиции за внедряване на нови технологични производствени процеси

Увеличаването на конкурентоспособността на националната икономика е основен приоритет на политиката на страната и се обуславя от икономическата интеграция на България като член на ЕС. За висок конкурентноспособен растеж не е достатъчна само финансова стабилност, приватизация и либерализация, а са необходими още: структурна и технологична модернизация, квалифицирана работна сила, активна иновационна дейност, развитие на всички отрасли и приоритетно – на селското стопанство, което осигурява изхранването на населението.

Конкурентоспособността на даден отрасъл е непосредствено свързана с неговото устойчиво развитие. Равнището на икономическа ефективност, отчетено на база на конкурентоспособността на аграрния сектор, е първата и задължителна стъпка за неговото устойчиво развитие.

При определянето на риска за намаляване на конкурентоспособността на селскостопанското производство се изхожда от характеристиката на българското земеделие. През последните години то се характеризира с дуалистична структура на земеделските стопанства: от една страна дребномащабни земеделски стопанства и от други големи земеделски стопанства. Около 80% от използваната земеделска земя се експлоатира от 2,3% от стопанствата (средно земеделско стопанство 514 ha), а 87% от земеделските стопанства обработват 4,8% от използваната земеделска земя.

Членството на България в ЕС и премахването на митническите бариери за търговия с другите страни в Съюза, създава възможности за разширяване участието на аграрните ни продукти на тези пазари. Отварянето на пазара поставя тези продукти в една по-високо конкурентна среда и от възможностите им да се конкурират успешно с аналогични продукти от другите страни-членки, зависи както разширяването на пазарните им позиции в общността, така и оставането им на националния пазар. Обезпокоителен е фактът, че българският аграрен износ е съставен от стоки с ниска добавена стойност.

Организационно-стопанската структура в земеделието е нерационална и е сериозна причина за осъществяване на производството по екстензивен начин, при ниско технологично равнище, което намалява продуктивността и производителността на труда в отрасъла.

Изхождайки от състоянието на българското земеделие, за повишаването на конкурентоспособността му е необходимо да се предприемат следните мерки:

- увеличаване на размера на фермите и средната продуктивност;
- повишаване производителността на труда и намаляване на разходите за единица труд, повишаване образователното равнище на фермерите;
- модернизация на фермите чрез подобряване на материално-техническата им база, повишаване на механизацията и иновационната активност.

През последните няколко години се отчита значителна подкрепа на селското стопанства чрез средства от публичния сектор, както и към повече участници и сегменти в отрасъла. Очакваният резултат е повишаване на конкурентоспособността на земеделието. Увеличаването на финансирането създава предпоставки за значителното нарастване на инвестициите. По този начин ще се ускори въвеждането на нови технологии и производствени практики и ще се стигне до появата и налагането на повече нови местни търговски марки, които бързо да получат признанието на клиентите не само на национално, но и на международно ниво.

Следва да се отбележи, че селското стопанство е сред малкото отрасли в икономиката, които отчитат добри резултати в последните десет години. Положителната представа се подкрепя от благоприятните природни условия на страната, силните връзки със сектора за производство на храни и напитки, наличието на добри традиции в някои сегменти и силните финансови показатели. Българското селско стопанство е в добра позиция да се възползва от очакваното значително увеличение на световното търсене, като за целта продукцията трябва да отговори на международните стандарти. Завоюваните позиции в международната търговия трябва да се разширяват чрез представянето на пазара на висококачествена и конкурентоспособна продукция. За целта е необходимо да се създадат условия на повече земеделски стопани да преминат към производство на продукти с по-висока добавена стойност.

Повишаването на конкурентоспособността на селскостопанското производство се съпътства със създаване на условия за повишаване ефективността му чрез увеличаване на темпа на обновяване на оборудването и селскостопанската техника (който към момента се оценява на около 2% годишно), внедряване на нови производствени методи, повишаване на квалификацията на заетите в отрасъла и създаване на по-добри възможности за реализация на продукцията.

 Намаляване доходите на заетите в подотрасъл „Рибарство“ в резултат от намаляване на запасите от риба поради свръхексплоатация на природните ресурси

Подотрасъл „Рибарство” има специфична роля, както в земеделието на Република България, така и в националната икономика като цяло. Неговата дейност е част от икономиката на страната, чиито дейностите са свързани с производство, преработка и маркетинг на продукти от риболов и аквакултура. В България, този подотрасъл, включващ и преработката на риба, има относително малък дял на национално ниво (0.38% от заетостта в страната) и въпреки това осигурява висока работна заетост на регионално равнище, особено в крайбрежните райони, където заема значителен дял в местните икономики.

Основните проблеми свързани с развитието на подотрасъл „Рибарство“ и намаляване доходите на заетите в него в могат да бъдат определени като:

- Уязвимост по отношение на природни бедствия, неблагоприятни климатични явления и внезапни промени в нивото на водите.
- Слаба степен на модернизиране на подотрасъла и загуба на конкурентоспособност в дългосрочен план.

- Продължаващо увеличаване на цените на енергийните и водни ресурси водещо до повишаване на себестойността на единица продукция.
- Завишени изисквания от страна на финансовите институции при предоставяне на средства за инвестиционни намерения в подотрасъла.

Предвид географската определеност и природните дадености подотрасъла “Рибарство” се разделя на Морски риболов, Риболов в река Дунав и Аквакултури.

Морски риболов

Специфичните особености на Черно море (къса крайбрежна ивица, ниски приливи и отливи и наличието на сероводород в дълбочина) ограничават възможностите за морски риболов. Морският риболов е важен поминък за крайбрежните райони и за съседните на тях области в страната, както от икономическа гледна точка, така и от социална.

От съществено значение за развитието на този подотрасъл са: състоянието на риболовния флот, запасите от стопански ценни видове риба и предотвратяването на нелегалния, нерегулиран и недеклаиран риболов.

Опазването на морските биологични ресурси и управлението на рибарството и на флотовете, които експлоатират тези ресурси, прилагайки разпоредбите на Регламент (ЕС) № 1380/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 11 декември 2013 година относно общата политика в областта на рибарството, за изменение на регламенти (ЕО) № 1954/2003 и (ЕО) № 1224/2009 на Съвета и за отмяна на регламенти (ЕО) № 2371/2002 и (ЕО) № 639/2004 на Съвета и Решение 2004/585/ЕО на Съвета, ще допринесе от една страна за запазване на биологичното разнообразие, и от друга – за гарантиране на доходите на заетите в подотрасъла.

Риболов в река Дунав

Общата водна площ в България, обхваната от сладководни басейни е 65 000 ха, включваща естествени езера, аквакултурни ферми (басейни от земен и бетонов тип и язовири), течащи води и река Дунав. Река Дунав се отличава като реката с най-богатата ихтиофауна в Европа.

С цел създаване на условия за подобряване на състоянието на риболова по поречието на река Дунав е необходимо предприемане на мерки свързани с:

- подобряване на оборудването на борда и модернизира рибарските лодки с оглед подобряване навигационната безопасност и работните условия.

- подпомагане на използването на по-благоприятни за околната среда риболовни методи, които да осигурят по-добро опазване на ресурсите;
- преструктуриране на съоръженията за разтоварване и модернизиране на инфраструктурата със закрити лодкостоянки;
- подпомагане съхранението и възстановяването на рибните ресурси в река Дунав чрез комплексни мерки за опазване на популациите на рибите и целенасочено заребяване (включително с есетрови видове).

Аквакултури

„Аквакултури“ е раздел на подотрасъл „Рибарство“, който обхваща отглеждането на водни организми – риби, молюски, раци и растения, чрез контролиране на процесите на развитие и размножаване.

В България съществуват два класически типа басейнови стопанства – басейни със землени стени, използвани главно в шарановъдството и по-рядко в пъстървовъдството и бетонни басейни, главно тип „канални“, използвани основно в пъстървовите стопанства. Голяма част от стопанствата със землени басейни са изградени преди повече от 40 години. Отглеждането на риба в басейновите стопанства е предимно интензивно, като интензификацията се постига чрез хранене със специализирани фуражи, което през последните години се прилага не само за пъстървовите ферми, но и за шарановите.

През последните десетина години се отчита влошена ефективност на този тип стопанства, като основните причини за това са:

- постъпваща вода с ниско качество;
- намалели водни количества, поради засушаване на климата;
- висока цена на потребяваната вода;
- висока цена на фуражите;
- висока цена на електроенергията;
- остаряла материално-техническа база и инфраструктура;
- влошено състояние на басейновата база и проблемна охрана на продукцията, особено при големите стопанства.

Друг основен метод на интензивно отглеждане на сладководни аквакултури в страната е отглеждането в садкови съоръжения, които са разположени в изкуствени водоеми – язовири. Основните идентифицирани проблеми в тези водоеми са комплексното им използване от различни ползватели и влошаване качеството на водата.

Предвид развитието на икономиката и туризма в черноморските региони, през последните години е отчетено намаляване на подходящите места за развитие на аквакултури в Черно море. Основните фактори, предопределящи тази тенденция са замърсяването на морските води, конфликти с други стопански дейности и ограниченията в защитените морски територии.

Отчитайки тенденциите за развитие и проблемите на раздел „Аквакултури“ е разработен и приет Многогодишен национален стратегически план за аквакултурите в Република България (2014-2020) - изготвен в съответствие с разпоредбите на член 34 от Регламент (ЕС) № 1380/2013 за Общата политика в областта на рибарството и Регламент (ЕС) № 508/2014 от 15 май 2014 г. на Европейския парламент и на Съвета за Европейски фонд за морско дело и рибарство. Този план обхваща всички дейности свързани с производството на риба и други водни организми и се допълва от мерки за разнообразяване на дейностите на производителите и възможностите за реализация на продукцията.

Предвид състоянието на подотрасъл „Рибарство“, с цел допринасяне опазването на биоразнообразието и устойчивото използване на рибните запаси, развитието на аквакултурното производство и преработката, е утвърдена Програма за морско дело и рибарство (2014 - 2020), в която са определени мерки за постигането на тези цели.

1.2.2. Природо-климатични рискове – това са рисковете, свързани с природата, които се реализират извън и независимо от волята на човека. Тяхна характерна особеност е, че честотата им е малка, но в замяна на това щетите, които предизвикват са значителни. Рисковете от действието на природните сили се поддават трудно на превантивна дейност.

Земеделското производство се намира в непосредствена зависимост от обективното действие на редица външни фактори, най-важните от които са природо-климатичните. Те създават условия на несигурност и нестабилност. Проявата на природо-климатични явления е свързана със загуба или намаляване на реколтата, тъй като производственият процес в земеделието в голямата си част се осъществява на открито. Тези явления могат да бъдат земетресения, наводнения, движения на маси (свлачища, кално-каменни порои, лавини), бури, градушки, големи снежни натрупвания, замръзвания, суши, горски пожари и други подобни, причинени от природни сили. (Таблица 1)

Таблица 1. Природоклиматични рискове в отрасъл „Земеделие“, включващ подотраслите „Растениевъдство“, „Животновъдство“, „Горско стопанство“ и „Рибарство“

ОТРАСЪЛ „ЗЕМЕДЕЛИЕ“, ПОДОТРАСЪЛ „РАСТЕНИЕВЪДСТВО“	ОТРАСЪЛ „ЗЕМЕДЕЛИЕ“, ПОДОТРАСЪЛ „ЖИВОТНОВЪДСТВО“	ОТРАСЪЛ „ЗЕМЕДЕЛИЕ“, ПОДОТРАСЪЛ „ГОРСКО СТОПАНСТВО“	ОТРАСЪЛ „ЗЕМЕДЕЛИЕ“, ПОДОТРАСЪЛ „РИБАРСТВО“
Риск от:	Риск от:	Риск от:	Риск от:
Градушки	Пожари	Пожари	Засушаване
Измръзване	Природни бедствия	Наводнения	Нарушени(скъсани) язовирни стени и диги
Измръзване и изтегляне на зимни житни култури	Злополуки	Свлачища	Други
Проливни дъждове	Земетресения	Разрушени горски пътища	
Засушаване	Нарушени(скъсани) язовирни стени и диги	Нарушени(скъсани) язовирни стени и диги	
Бури	Други	Градушки	
Късно пролетно ослаяване		Бури	
Ранно есенно ослаяване		Проливни дъждове	
Нарушени(скъсани) язовирни стени и диги		Измръзване	
Земетресения		Ослаяване	
Пожар на корен		Снеголоми, лавини	
Други		Земетресения	
		Съхнене на горите	
		Други	

Подотрасъл „Растениевъдство“

Наблюденията от последните години сочат, че с по-голям интензитет на проявление и вредоносни последици (намаляване или унищожаване на земеделската продукция) за растениевъдството са следните природо-климатични рискове:

- градушки. Управяването на тези рискове се осъществява от Изпълнителна агенция „Борба с градушките“ чрез превенция с противоградна защита, както и чрез застраховане;

- измръзване. Управлението на тези рискове се осъществява чрез застраховане на земеделската продукция;

- наводнения и високи подпочвени води в земеделски терени. Управлението на тези рискове е възложено на „Напоителни системи“ ЕАД, както и чрез застраховане;

- засушаване.

Подотрасъл „Животновъдство“

Съществените природо-климатични рискове в подотрасъл „Животновъдство“ през последните години са в резултат от метеорологичен характер – поройни дъждове, наводнения, свлачища, бури, мълнии и пожари. Управлението на тези рискове се осъществява чрез застраховане на животните, пчелни кошери и пчелни семейства.

Подотрасъл „Горско стопанство“

Климатичните промени и последиците от тях се определят като една от основните заплахи за развитието на този подотрасъл в България (Национална стратегия за развитие на горския сектор в България за периода 2013 – 2020 г). Горите в България изпълняват голям комплекс от икономически, екологични и социални функции.

За подотрасъл „Горско стопанство“ основните рискове от природо-климатичен характер са:

- повишаване на температурата и температурните екстремуми;
- намаляване на снего- и ледозадържането;
- повишаване на броя на горските пожари;
- повишен риск от загуба на биологично разнообразие;
- промени в жизнения цикъл на отделни видове, физиологични промени;
- повишен риск от каламитети;
- съхнене на горите в резултат на намаляване на количествата на валежите.

България е една от страните с най-голямо биоразнообразие в Европа, като значителна част от него се съхранява в горите. Горскодървесните видове, които определят и облика на горските екосистеми се очаква да проявяват индивидуални реакции спрямо климатичните промени. Проведени проучвания за заплахите и риска от климатичните промени за приоритетни горски природни местообитания от Националната екологична мрежа Натура 2000 (2012) показват, че сред най-уязвими са мочурните гори, алувиалните гори с *Alnus glutinosa* и *Fraxinus excelsior*, крайречните смесени гори от *Quercus robur*, *Ulmus laevis* и *Fraxinus excelsior* или *Fraxinus angustifolia* покрай големи реки, крайречните галерии от *Salix alba* и *Populus alba*,

горите от *Platanus orientalis*. При тях се очаква и повишен риск от загуба на биологично разнообразие. Една от най-съществените загуби на биологично разнообразие ще бъде деградирането и постепенното изчезване на уникалните лонгозни съобщества, поради промяна в нивото на подпочвената вода и режима на водните течения.

Климатичните промени протичат в посока повишаване на температурите и осушаване на местообитанията, което води до съхнене на горите. В зоните с висока степен на уязвимост се очаква най-драстично влияние на климатичните промени. Тези очаквания ще се случат в долната лесорастителна зона, където се намират едни от най-неустойчивите горски екосистеми от издънкови насаждения и изкуствено създадени иглолистни култури. Това обуславя и проблема със съхненето на горите в долната лесорастителна зона. Последствията се дефинират в големи изменения в състоянието, състава, структурата и функционирането на горските екосистеми, което може да доведе до тяхното загиване.

Едни от основните рискове в подотрасъл „Горско стопанство“ са рисковете от горски пожари и неблагоприятни метеорологични явления. На Изпълнителната агенция по горите е възложено управлението на тези рискове, чрез планирането на комплекс от противопожарни мероприятия и мерки, изпълнението на които се организира, осъществява и финансира от собствениците на горските територии, съответно лицата, на които териториите са предоставени за управление. Органите на пожарна безопасност и защита на населението и Изпълнителна агенция по горите, самостоятелно или съвместно осъществяват контролът по изпълнението на противопожарните мероприятия и мерки. Непосредственото организиране на борбата с горските пожари се извършва от органите по пожарна безопасност и защита на населението със съдействието на ДГС/ДЛС, общините, собствениците на горските територии и др.

Стратегическите действия за намаляване на риска от бедствия и изпълнението на мерките са заложи в Стратегията за намаляване на риска от бедствия 2014 – 2020 г. В нея са посочени основни природни и причинени от човешка дейност опасности, които поради големия си брой през последното десетилетие са със силен интензитет бедствия, поради което страната ни попада в териториите, характеризиращи се с висок риск в тази сфера. В Стратегията за намаляване на риска от бедствия 2014 – 2020 г. са посочени природо-климатичните явления, които биха могли да причинят неблагоприятни последици не само за селското и горското стопанство, но и за населението като цяло. Посочени са и дейности, които следва да бъдат предприети с цел намаляване на съществените рискови фактори и повишаване на готовността за ефективно реагиране при бедствия на всички нива на управление.

Намаляване на риска от бедствия е приоритет и на Националната програма за защита от бедствия (НПЗБ) 2014 - 2018 г., в която са заложили конкретни мерки за предотвратяване или намаляване на риска от бедствия, в т.ч. от пожари (горски пожари и в земеделските масиви), засушаване, обилни снеговалижи, снежни бури, заледявания, градушки.

В Актуализираната стратегия за национална сигурност на Република България (обн. ДВ, бр. 26 от 23.03.2018 г.), са посочени рисковете за екологичната сигурност, които произтичат от замърсяване на почвата, водата и въздуха, унищожаване на природни ресурси вследствие на неправомерна дейност и занижен контрол, а също така от аварии или бедствия.

Подотрасъл „Рибарство“

Основните природо-климатични рискове, имащи съществено значение за развитието на подотрасъл „Рибарство“ са природните бедствия. Управлението на тези рискове се извършва чрез застраховане на риба и зарибителен материал.

1.2.3. Санитарни рискове

Санитарните рискове придобиват все по-голямо значение в съвременното селско стопанство, тъй като имат пряко отношение към здравето на човека. Управлението на тези рискове е в основата на създаване на стабилна основа за развитието на подотраслите „Растениевъдство“, „Животновъдство“, „Горско стопанство“ и „Рибарство“, а също и за опазване околната среда, здравето на животните и хората.

Тези рискове могат да бъдат предизвикани както от вътрешни, така и от външни фактори, поради което разграничаването им на отраслов принцип е по-удачния начин. Основните стъпки, които следва да се разглеждат по отношение на идентифицирането, анализа и управлението на санитарните рискове са:

- Определяне на основните характеристики на риска;
- Анализ на естеството му и нивото на заплаха;
- Определяне на критичните точки, в които е възможно да се създадат проблеми;
- Превенция на риска – мерки за предотвратяване на негативното му влияние.

През последните няколко години са регистрирани редица огнища на санитарни кризи в подотраслите на земеделието, както на територията на страната, така и на територията на целия Европейски съюз. По тази причина все по-актуална е проблематика за управлението на санитарните рискове в селското и горското стопанство и рибарството.

Санитарни рискове в отрасъл „Земеделие“

През 2018 г. Европейският съюз направи преглед и анализ на рисковете в селското стопанство с цел набелязване на критичните точки и определяне на мерките за управление на санитарните рискове като превенция на възможностите за възникване на санитарни кризи.

Основните видове санитарни рискове в земеделието са разделени на отраслов принцип – Здраве на животните и Здраве на растенията.

Подотрасъл „Животновъдство“

Здраве на животните

Предвид глобалния характер на проблематиката за опазване здравето на животните, още през 1924 г. е създадена междуправителствена организация отговаряща за подобряването на здравето на животните по цял свят - **Световната организация по опазване здравето на животните** (на френски: *Office International des Epizooties - OIE*), като България е една от 28-те страни учредителки.

Основите функции на *OIE* са:

- да разработва принципи и методи за профилактика на заразните болести имащи международно значение;
- ветеринарно санитарните мерки при търговията с животни;
- диагностични методи;
- да следи епизоотичната обстановка по света и да информира своите членки.

OIE събира информация за епизоотологичната обстановка на територията на страните членки. Организацията е създавала списъци със заболявания, които подлежат на задължително обявяване от страните членки и съобразно това се вземат конкретни мерки за тяхното ограничаване, ограничаване на търговията, вноса, износа и транзита на животни. В списък А на *OIE* са включени заразни заболявания, които протичат остро, включително зоонози. Следва да се отбележи, че освен за опазването на здравето на животните в целия свят, *OIE* има основно значим принос за здравето на хората, безопасността на храните, животновъдството и либерализацията и улесняването на международната търговия.

Разглеждайки санитарните рискове, свързани с опазване здравето на животните е необходимо болестите да се класифицират, с цел определяне на адекватни мерки за превенция. Съществуват различни начини за класифициране на болестите по животните:

- **Ендемични болести** са болестите, които се срещат в почти всяка ферма, въпреки това честотата и въздействието им варират. Пример за това може да бъде болестта мастит във фермите за мляко. Като цяло, за да бъдат ограничени ефектите върху производството и приходите, фермерите прилагат стратегии за контрол на появата на тези болести. Те са свързани с подобряването на управлението, хигиената и биосигурността във фермите. Ендемичните болести са основен източник на икономически загуби, но точната степен на загуби е трудно да бъде определена.

- **Зоонозните болести**, които могат да се причинят от директен контакт със заразени животни, но по-често - чрез консумиране на храна или вода, заразена от патогенни микроорганизми като бактерии и техни токсини, вируси и паразити. Особено хранителните зоонозни заболявания са значителни и широко разпространени глобални заплахи за общественото здраве. В ЕС се регистрират над 320 000 случая на заразени хора всяка година, но реалният брой е значително по-висок. Стратегиите за управлението на риска са насочени към подобряване на хигиената, участие в системи за осигуряване на качеството или прилагане на схеми за ваксиниране.

- **Епидемичните (епизоотични) инфекциозни болести по животните** са болестите, които обикновено отсъстват от фермата, региона или страната изобщо. В тази група влизат болести, които могат да бъдат разграничени в зависимост от два вида инфекциозни агенти:

1) **екзотични заразни болести по животните**, които са преносими и имат потенциала да се разпространяват сериозно и бързо, и са от огромно значение в международната търговия при животните и животинските продукти и

2) **инфекциозни заразни болести по животните**, при които случаят не е подобен, т.е. нямат териториален характер на разпространение.

Пример с първата група може да се даде с болестта Шап при чифтокопитни животни, а с втората - инфекция с вируса Schammelberg по едри и дребни преживни животни.

Като превенция на ендемични и зоонозни заболявания, фермерите могат да прилагат стратегии за контрол, за да ограничат ефекта от тях. Въпреки това, в случай на избухване на екзотични болести по животните трябва да се прилагат националните стратегии за ликвидиране (унищожаване). Те се прилагат под ръководството на компетентните органи в засегнатите държави-членки.

В случай на повторно възникване на болестта във фермата въздействията на болестта или контролните мерки за ликвидиране и прякото и непрякото икономическо

въздействие на огнищата, могат да бъдат съществени, както за фермата, така и за индустрията в цялата страна.

Съществуват два вида загуби при наличие на огнище от болести по животните:

- *Директни загуби:* това са загуби, които са пряко свързани с появата и мерките, предприети вследствие на възникване на епидемична болест по животните. За засегнатите земеделски стопани тези загуби са причинени от унищожени животни и продукти;

- *Последващи (косвени) загуби:* загуби, свързани със загубите на доходи на пряко засегнатите земеделски стопани в резултат на умъртвяването на техните животни, загуба на продукцията, невъзможност за повторно заселване и невъзможност да се възпроизвеждат на ново, докато съществуват огнищата и са въведени мерки за биосигурност. Освен това се наблюдават и загуби на доходи:

- за стопанства, които са изправени пред ограничения на движението около заразените ферми;

- за целия подотрасъл на животновъдството, напр. поради ограничения национален и международен достъп до пазара на животни от възприемчиви видове и на продукти, получени от тези животни, водещи до намаляване на цените;

- поради затруднени дейности в селските райони. Например, когато големи части от територията на страната няма да бъдат достъпни за външни дейности, туризмът може да бъде засегнат.

Загубите, дължащи се на огнища от епидемична болест, като болестта шап, класическата чума по свинете или високопатогенния инфлуенца по птиците са редки събития, но последиците в случай на огнище на болестта за засегнати ферми, както заразените, така и за стопанства, които са включени в мерки за контрол поради близост са значителни.

Европейската комисия (ЕК) е отчетела, че за периода 2005-2015 г., след поява на болести по животните и докладване на Комисията от държавите-членки, за всяка от които съществуват европейски програми за унищожаване и се съфинансират от ЕК, са предприети мерки за обеззаразяване и обезвреждане на огнища от следните заразни болести по животните:

Таблица 2. Брой докладвани огнища от епидемични инфекциозни болести по животните в ЕС за периода 2005 - 2015 г.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Общо
Огнища от африканска чума по свинете (домашни свине)	198	0	31	6	3	9	31	74	109	89	58	608
Огнища от африканска чума по свинете (диви свине)	0	0	1	2	1	1	3	17	67	334	1726	2152
Син език	93	2297	58 427	44 587	1077	175	39	424	6 196	9435	653	123 403
Класическа чума по свинете (домашни свине)	1	8	171	4	1	2	5	3	0	1	0	196
Класическа чума по свинете (диви свине)	24	54	68	168	84	0	0	17	42	27	5	489
Високо патогенна инфлуенца по птиците (домашни птици)	0	33	25	2	1	2	0	0	6	10	70	149
Високо патогенна инфлуенца по птиците (диви птици)	0	458	232	7	1	1	0	0	0	0	6	705

Таблица 3. Примери за разходи свързани с огнища в ЕС в периода от 1996 – 2014 г.

Болест	Страна	Заразени ферми	Умъртвени животни	Загуби	Източник
Класическа чума по свинете (1997-1998)	Холандия	492	1.8 милиона	1269 милиона евро	(Elbes et al. 1999)
Шап (2001)	Холандия	26	270 000	900 милиона евро	(Huirne et al. 2002)
Шап (2001)	Англия	234	Говеда: 11 135 000 Овце: 42 264 000 Свине: 6 482 000	3.1 билиона лири	(Thompson et al. 2002)
Инфлуенца по птиците (2003)	Холандия	255	Ферми: 1 349 производствен и 16 490 хоби ферми	270 милиона евро	(Backer et al. 2011)
Инфлуенца по птиците (1999)	Италия	413	Приблизително 16 милиона птици	507 милиона евро	(Sartore et al. 2010)

Основните заключения на ЕК от анализа на рисковете за здравето на животните за посочените периоди могат да бъдат обобщени, както следва:

- В ЕС се наблюдават два основни начина за въвеждане на епизоотична болест по животните. Човешка дейност (например транспортиране на заразени животни или техни продукти) и дивите животни;

- Няма индивидуална връзка между интензитета на производство в животновъдството и броя на въвеждане на болести в отделните стопанства (по-интензивните стопанства могат да бъдат изправени пред по-висок риск, но те също могат да изразходват повече за поддържането на високо ниво на биосигурност);

- Размерът на огнищата е различен в отделните държави-членки. Основен фактор, оказващ влияние върху размера на огнището, е интензитетът на производство в животновъдството в дадена област.

В България, на всеки три години се одобрява от Министерския съвет, по предложение на министъра на земеделието, храните и горите, Национална програма за профилактика, надзор, контрол и ликвидиране на болестите по животните и зоонозите, в която са заложили мерки, изпълнението на които е обвързано с ограничаване на рисковете от разпространяване на заразни заболявания при животните. Финансирането се извършва от държавния бюджет на Република България в съответствие с разпоредбите за държавни помощи в отрасъл „Земеделие“.

Подотрасъл „Растениевъдство“

Здраве на растенията

Предвид глобалния мащаб на проблема свързан с опазване на здравето на растенията, през 1951 г. е сключен многостранен договор - **Международната конвенция за защита на растенията (*International Plant Protection Convention - IPPC*)**, който се ръководи от Организацията по прехрана и земеделие (FAO) и има за цел да осигури координирани и ефективни действия за предотвратяване и контрол на внасянето и разпространението на вредители по растения и растителни продукти. Конвенцията се простира отвъд защитата на култивираните растения до защитата на естествената флора и растителни продукти.

Конвенцията има управителен орган, известен като Комисията по фитосанитарните мерки, която контролира изпълнението на Конвенцията. Към днешна дата Конвенцията има 183 договарящи се страни от които и Европейския съюз, в който участва и България. Конвенцията е призната от Споразумението на Световната

търговска организация (WTO) за прилагането на санитарни и фитосанитарни мерки (Споразумението SPS) като единственият международен орган за определяне на стандартите за растителна защита.

Основният акцент на МКРЗ се поставя върху изготвяне и прилагане на международни фитосанитарни стандарти (вече 42 на брой) от договарящите се страни, както и обмен на информация и развитие на капацитета за прилагане на МКРЗ. Секретариатът на МКРЗ се намира в седалището на ФАО в Рим, Италия и отговаря за координацията на основните дейности в рамките на работната програма по МКРЗ.

Вредителите и болестите по растенията могат да се разпределят в две категории:

- Вредители по качеството и болести, които са ендемични и постоянно застрашават здравето на растенията, причинявайки малки, но чести щети. Рискът, свързан с тези вредители, може да бъде класифициран като нормален риск. Обичайната стратегия за управление на риска е защитата на реколтата чрез прилагане на биологични, химични или други стратегии за контрол;

- Карантинни вредители и болести, които не са ендемични. Ако въз основа на извършен анализ на риска от въвеждането на съответен вредител се очакват сериозни щети, трябва да се вземат мерки за предотвратяване на въвеждането, установяването и разпространението му в ЕС. Рискът може да бъде класифициран дори като катастрофален риск. Примери за катастрофални рискове са Pinewood Nematode (Боровата нематода), въведена в Португалия и *Xylella fastidiosa* в Италия. Основният път за въвеждане на вредители и болести е търговията с растения и растителни продукти. Предписанията за превантивни и управленски мерки са описани в Директива 2000/29/ЕС на Съвета. Регулираните карантинни вредители са изброени в приложенията към тази Директива. В края на 2019 г. Директива 2000/29/ЕС ще бъде заменена с новия Закон за здравето на растенията (Регламент на ЕС 2016/2031). Списъкът на карантинните вредители може да се промени, тъй като някои от тях са станали широко разпространени в ЕС и ограничаването им вече не е възможно. Друга причина за бъдеща промяна на списъка са възникващите рискове: нови неизвестни вредители и патогени влизат в ЕС и могат да причинят щети.

Оценките на рисковете, свързани със здравето на растенията, следват фитосанитарните насоки на ЕС, които изискват политика на нулева толерантност към редица карантинни вредители (EPPO, 2012). Държавите-членки имат задължението да предприемат специфични мерки за контрол при установяване на такъв карантинен вредител. В най-лошия случай нотификацията за карантинен вредител е свързана с унищожаване на целия възприемчив посадъчен материал в съответното стопанство. В

други, не толкова тежки случаи, може да се приложи частично унищожаване само на заразените растения или се прилагат мерки за растителна защита по културите.

В заключение може да се обобщят следните изводи:

- Анализът на фитосанитарния риск поставя силен акцент върху отделните растителни вредители и болести. Законодателство, като Директива 2000/29/ ЕС на Съвета, изисква регулирането на отделните вредители да се основава на научни изследвания, известни като анализ на риска от вредители (PRA).

- Държавите-членки с висок обем на внос на растения и растителни продукти имат най-висока експозиция на фитосанитарни рискове. Страните в Южна Европа и някои държави като Франция, Германия и Холандия имат най-висока степен на риск, който се определя от една страна от фактора външна граница на ЕС и от друга страна – най-голям обем на вноса.

Подотрасъл „Горско стопанство“

Според проучвания проведени в рамките на ЕС (Impacts of Climate Change on European Forests and Options for Adaptation, 2008) независимо от климатичните сценарии, като цяло се очаква увеличаване на зимните валежи в Северна и частично в Централна Европа, както и намаляване на летните валежи в части от Централна и Южна Европа. Повишаването на температурата без увеличаване на валежите или дори намаляване на валежите ще доведе до суши, най-вече в района на Средиземноморието и части от Европа с умереноконтинентален климат. Освен въздействие върху прираста и продуктивността се очакват и промени свързани с конкуренцията между видовете. В умерените зони се предвижда загуба на видово разнообразие в резултат на изчезване на широколистни видове. Това ще е за сметка на увеличаване на биоразнообразието в бореалните гори, където тези видове ще се преместят. Ареалът на обикновения смърч и белия бор ще се стесни от юг и запад, а обикновеният бук и други широколистни видове ще се разпространят на север. В същото време в резултат на климатичните промени се очаква и разпространение на инвазивни видове.

Като последици от климатичните промени ще се увеличават и природните рискове – пожари, бури, наводнения, суши (Impacts of Climate Change on European Forests and Options for Adaptation, 2008; An indicator-based report, EEA; Orazio, Christophe et al. 2013). Те ще окажат влияние и върху времевата и пространствена динамика, честотата и последиците от каламитетите. Очаква се поява и на нови патогени.

Повишаването на температурите и намаляване на количеството на валежите прави горите уязвими на нападения от болести и вредители . Очаква се увеличаване на каламитетите от *Ips typographus*, *Limantria dispar* и др. Намаляването на летните валежи и стреса от суша прави дърветата уязвими към гъбни нападения по корените – напр. *Armillaria spp.* Високи температури и суша благоприятстват развитието на *Heterobasidion spp.* Увеличава се и рискът от пожари.

На територията на България през 2017 г. е отчетено, че хиляди кубика дървесна маса са засегнати от ветровали, снеголом, корояд и гъбни вредители. От тях около 15 % са в абсолютно недостъпни гори. Основна част от ресурса, определен за управление на рисковете в подотрасъл „Горско стопанство“ се изразходва за справяне с проблемите: своевременно извършване на принудителни и санитарни сечи в засегнатите от биотични и абиотични фактори горски територии, в т.ч. и нападнатите иглолистните гори от корояди – *Ips acuminatus* и *Ips sexdentatus*“.

✚ Рискове при трансгранично преминаване при внос на пратки в ЕС от трети страни и при движение на пратки между държави членки

Ограничаването на рисковете от карантинни вредители при растенията и заразни заболявания при животните при трансгранично преминаване при внос на пратки се извършва чрез изпълнението на:

- мониторинговите програми за обследване на вредители по растенията;
- програмите за надзор и ликвидиране на болести по животните;
- план за вземане на проби от фуражи и храни от животински и неживотински произход.

В изпълнение на разпоредбите на европейското и националното законодателства, Българската агенция по безопасност на храните осъществява граничния ветеринарен и фитосанитарен контрол при внос, износ и транзитно преминаване на стоки от растителен и животински произход от трети страни. Контролът е насочен към превенцията на посочените по-долу рискове, като при всеки риск се извършват определени видове проверки, а именно:

- Риск от въвеждане в страната на карантинни вредители при внос и транзитно преминаване на пратки с растения и растителни продукти от трети страни – извършва се 100% документална проверка; при определени стоки се извършва фитосанитарна инспекция, вземане на проби и лабораторни изследвания.
- Риск от въвеждане в страната на заразни заболявания при внос и транзитно преминаване на пратки с живи животни и храни от животински произход, произхождащи от определени трети страни - извършва се 100% документален

контрол и проверка на здравния сертификат, клинични прегледи, вземане на проби и лабораторна диагностика.

- Риск от въвеждане на територията на страната при движение на пратки с "високорискови" храни и фуражи от неживотински произход, произхождащи от определени трети страни - извършва се 100% документален контрол на всички пратки, физически и лабораторен контрол съгласно разписаната честота.

През 2017 г. значително е завишен контролът на „високорискови храни“ и фуражи от неживотински произход идващи от трети страни. Разходите за извършване на ветеринарен и фитосанитарен контрол при внос, износ и транзитно преминаване на стоки от растителен и животински произход и фуражи са включени в утвърдения бюджет на БАБХ.

Подотрасъл „Рибарство“

Опазването на водните ресурси е основен фактор за съществуването на подотрасъл „Рибарство“. Замяряване на водите е налице когато във водни басейни (езера, реки, океани), водоносни хоризонти или подпочвени води се внасят или образуват физически, химически или биологични вещества, или протичат процеси, които водят до надвишаването на определени контролни показатели за качеството на водите или имат вредно въздействие върху човешкото здраве, водните екосистеми или околната среда.

Основен причинител на замърсяването на водите е човешката дейност, като например:

- изхвърлянето във водата на твърди и радиоактивни отпадъци, на нефт и нефтопродукти във водните басейни;
- изпускане на отпадъчни (комунално-битови, индустриални и животновъдни) води, съдържащи значителни количества органични или неорганични вещества или по-висока температура.
- замърсяване на почвите и водоносните хоризонти, и други.

Основните замърсители на водите на реките, вливащи се след това в моретата, са изхвърлените битови и отпадъчни води от хиляди промишлени предприятия и заводи, разположени в пристанищните градове.

Нефтодобивната и нефтопреработвателната индустрия са сериозен източник на замърсяване не само на атмосферния въздух, но и на моретата. Крайбрежните води на Черно море периодично се замърсяват с нефт и нефтопродукти

от наши и чужди танкери. Замърсените с нефт води пречат за проникването на кислорода, с което се създава опасност за живота на организмите в морската вода.

За България, основен проблем е замърсяването на Черно море, р. Дунав и другите вътрешни реки и езера. Замърсяването на р. Дунав продължава да бъде сериозен проблем за района, което обикновено настъпва в резултат на човешки дейности, и неговите източници биват:

- точкови, каквито са общинските водопречиствателни станции и промишлени предприятия (напр. за храни), които заустват отпадни води;
- разсредоточни, каквато е третирането с изкуствени и животински торове на селскостопанските площи, откъдето хранителните вещества се просмукват в почвените води или попадат чрез дъждовната вода в потоци, езера и реки.

Тежките метали като мед, желязо, манган, кобалт, цинк, кадмий, никел и олово са токсични вещества (отделяни предимно от минната и металургичната промишленост), които се натрупват в хранителната верига и представляват голям риск за водните обитатели и хората.

Измерванията показват, че най-голямо е замърсяването на водите на р. Дунав при градовете Видин, Свищов и Русе. Основното замърсяване обаче идва от българските притоци на реката.

Поради нарастване на проблема със замърсяването на р. Дунав, още през 1991 г. стартира екологична програма за басейна на река Дунав с финансовата подкрепа на комисията на ЕО, Глобалния екологичен фонд, представителства на Австрия и Холандия както и Световната банка. В края на 1993 г. България, заедно с още 14 други европейски страни, подписа в София Конвенция за замърсяването на водите на реката. Проектът “Зелен Дунав” започва също през 1993 г. Това е част от Дунавската програма на Световния фонд за защита на дивата природа. Той има за цел да реализира пилотни програми за съхраняване на образци от естествената природна среда на дунавските страни и да осигури устойчивостта им.

Промени в екосистемата в резултат на поява/внесяне на нежеланите инвазивни видове.

Един от нежеланите инвазивни видове е рапанът (*Rapana venosa*), който е пренесен в акваторията на Черно море през 50-те години на миналия век от корабите. Той е активен хищник на двучерупчестите видове, предпочитащ черните миди (*Mytilus galloprovincialis*). Разпространението му е сериозна пречка за отглежданите естествени популации на стриди и миди. *Rapana venosa* /*Rapana thomasi*/ е много опасен хищник, обвиняван за намаляването на естествените популации от различни

Черноморски коремоноги използвани за консумация. Рапанът е донесъл огромни промени в екологията на дънните организми, като някои са пред почти пълно изчезване.

2. АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА РИСКА

Следващият етап от управлението на рисковете е извършването на анализ и оценка на идентифицираните рискове в отрасъл „Земеделие“, включващ подотраслите „Растениевъдство“, „Животновъдство“, „Горско стопанство“ и „Рибарство“. Анализът и оценката на рисковете в посочените подотрасли се извършва съгласно общоприетите методи, валидни за отделните сфери на икономиката.

Анализът и оценката на риска се разглежда като определяне същността и размера на риска като функция на опасността, уязвимостта и вероятността.

2.1. Анализ за вероятността за осъществяване на риска

Осъществяването на риска се базира на оценка на вероятността за възникване на опасността, тоест вероятността дадено събитие да се осъществи. На този етап се определя причинителят на разглежданата опасност и се посочват пътищата, по които опасностите могат да бъдат внесени в критичната структура и обектите. Това се прави чрез качествени и количествени методи.

Целта на анализа на риска е да се определят потенциалните връзки между отделните рискове, моментите на тяхното настъпване и възможните последици. Това дава възможност да се предприемат предварителни мерки за предотвратяването или намаляването влиянието на риска.

2.2. Оценка на риска

Оценката на риска е научен процес и включва идентифициране и оценяване на потенциални събития или ситуации, които могат да повлияят негативно върху подотраслите „Растениевъдство“, „Животновъдство“, „Горско стопанство“ и „Рибарство“.

2.3. Анализ и интерпретация на резултатите от оценката на риска

Глобализацията на съвременното общество, динамиката на икономическите процеси и непредвидимостта на природо-климатичните явления са основание за извършването на ежегоден преглед на резултатите от предприетите действия за изпълнение на заложените в различните планове и програми мерки за ограничаване на

негативното влияние на определените рискове за подотраслите „Растениевъдство“, „Животновъдство“, „Горско стопанство“ и „Рибарство“.

Въз основа на изготвеният анализ и оценка на факторите, които оказват влияние върху отделните рискове, се определя вероятността те да прераснат в кризи. Във връзка с непосредствената вероятност за проявление на негативните последици при реализирането на рисковете, същите се подразделят на:

Фиг. 3

Критични рискове: това са рисковете, които притежават и двата фактора (вероятност и въздействие). Обикновено това е група рискове, които изискват незабавното внимание и подробно разглеждане на дейностите, свързани с управление на риска.

Непредвидени рискове: тези рискове трябва да бъдат контролирани преди „системните рискове“, тъй като въздействието им може да бъде значително, въпреки че вероятността да се случат е по-малка отколкото при критичните рискове. За такива рискове обикновено се взимат предпазни мерки (например избухване на пожар).

Системни рискове: Тези рискове са с голяма вероятност да се случат, но въздействието им е сравнително ниско. За такива рискове обикновено се взимат предпазни мерки. По-скоро трябва да се има предвид ефекта на натрупването (например поредица от малки проблеми с голямо въздействие при натрупване или

системно нарушение). Например: системно непочистване на речни корита би довело до преливане на реки и наводнения.

Ирелевантни рискове: Тук се отнасят рисковете, при които влиянието на двата фактора е незначително.

Определянето на степента на въздействие и вероятността за реализиране на даден риск е от особено значение за отделните видове санитарни и природо-климатични рискове в подотраслите „Растениевъдство“, „Животновъдство“, „Горско стопанство“ и „Рибарство“, като се идентифицират критичните към даден момент рискове. По този начин се определя незабавната необходимост от предприемане на мерки с цел ограничаване на негативните последици от евентуалното им настъпване.

2.4. Реакция на рисковете

Предприемането на действия за противодействие на рисковете най-вече е свързано с управлението и контрола на рисковете и често е насочено към намаляване на вероятността от проявление, както и намаляване степента на въздействие, или и двете.

Използваните подходи за намаляването на рисковете са:

- Поемане на риска.

При този подход се пренебрегва наличието на рискове без особено значение и важност, тъй като предприемането на каквито и да било действия за превенция би било по-скъпо, отколкото последиците, ако рискът се реализира;

- Прехвърляне/Трансфериране на риска.

Прехвърлянето на целия риск на друга страна има за цел да премахне влиянието на риска върху земеделското стопанство. Пример за това е застраховането;

- Диверсификация.

Диверсификацията в отрасъла „Земеделие“ се свързва преди всичко с разпределяне и споделяне на рисковете между няколко вида производства (различни растениевъдни култури; отглеждане на селскостопански животни и производство на растениевъдна продукция и т.н.), реализация на продукцията на различни пазари (вътрешен, на пазарите на ЕС и на международните пазари) и т.н., така, че да се намали първоначалното общо ниво на риск, като риска се разпределя между отделните производства, пазари и т.н.

- Споделяне на риска.

Споделянето на риска в отрасъла „Земеделие“ като цяло, може да се разглежда като разпределение между отделните земеделски стопанства и/или региони на територията на страната, за да се разпредели риска върху по-голям брой стопански единици;

- Контролиране на риска.

Пълното контролиране на риска представлява разработване и внедряване на цялостни мерки за контрол за предотвратяване, откриване или коригиране на случаите на риск и последствията от тях. Контролът на риска в системата на министерство на земеделието, храните и горите се осъществява чрез изпълнение на комплексни мерки, взаимно функциониране на отделните компетентни структури и звена, и прилагането на системата за последващ контрол.

- Избягване на риска.

Това не винаги е възможно и понякога означава, че е необходимо да се преобразува дадена цел или дейност така, че да се избегне изцяло проявата на риска. Използва се при случаи с много висока степен на вероятност и влияние на риска.

2.5. Определяне на отговорни структури за прилагането на мерки за ограничаване на риска

В системата на МЗХГ, с вменените им с устройствените правилници функции, са определени структурите и специализираните звена, които имат компетентности по управлението на определените рискове в подотраслите „Растениевъдство“, „Животновъдство“, „Горско стопанство“ и „Рибарство“.

В Министерството на земеделието, храните и горите е създадена специална структура - Център за оценка на риска по хранителната верига (ЦОРХВ), която да изготвя оценки на рисковете по хранителната верига.

След изготвянето на оценките на конкретните рискове, отговорните структури в системата на МЗХГ предлагат механизми за предотвратяване на негативното им влияние върху отрасъла – управление на риска.

3. ПЛАН ЗА ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА РЕЗУЛТАТИТЕ /НЕГАТИВНИТЕ ПОСЛЕДИЦИ/ ОТ РЕАЛИЗИРАНЕТО НА РИСКА

Планът за преодоляване на резултата /негативните последици/ от реализирането на риска трябва да бъде изготвен така, че да създаде условия за координация и съгласуваност между отделните звена в системата на МЗХГ и да определи начините за справяне с възникналите рискове/загуби. Разработването на плана е интегративен процес, при който включените в него елементи, се уточняват във взаимодействието им.

Управлението на рисковете е продължителен процес, при който е необходимо да се осъществява постоянно и продължително наблюдение, да се анализират процесите и резултатите на въздействие, като се отчитат силните и слабите страни.

С цел осигуряване на последователност в наблюдението на процеса за ограничаване на рисковете в подотраслите „Растениевъдство“, „Животновъдство“, „Горско стопанство“ и „Рибарство“, както и последващо управление на рисковете, е необходимо да бъде изготвян годишен доклад, който да предоставя информация по следните параметри:

- идентифицирани нови рискове в подотраслите „Растениевъдство“, „Животновъдство“, „Горско стопанство“ и „Рибарство“.
- изготвени анализи и оценки на конкретни рискове;
- предприетите мерки за ограничаване на рисковете в посочените подотрасли;
- анализ на постигнатите резултати от предприетите мерки.

4. МОНИТОРИНГ И КОНТРОЛ НА РИСКА

Като част от процеса на управлението на риска, този етап има няколко основни задачи:

- да потвърди случването на даден риск;
- да гарантира, че дейностите по предотвратяване или справяне с рисковете се изпълняват;
- да установи събъдването на кой риск е причинило съответните проблеми;
- да документира информация, която да се използва при следващ анализ на риска.

Наблюдението, анализът и оценката на обстановката и риска, предупреждението и планирането на действията на компетентните органи са мерки, които се използват за предотвратяване на кризите. При повишаване на риска от възникване на криза или заплаха от развитие на криза, органите за управление обявяват степени на опасност и свързаните с тях мерки.

Мониторингът на управлението на санитарните рискове свързан със здравето на растенията и животните се уточнят ежегодно чрез включване на конкретни показатели и специфични мерки за управление на рисковете, които се визират годишни програми за наблюдение на вредителите, Държавната профилактична програма и Програмите за надзор и ликвидиране на болестите по животните (ДПП и ПНЛБЖ), които се одобряват от министъра на земеделието, храните и горите.

5. СТРУКТУРИ, АНГАЖИРАНИ В ПРОЦЕСА НА УПРАВЛЕНИЕТО НА РИСКОВЕТЕ

В системата на МЗХГ, компетентните структури свързани с управлението на рисковете в земеделието, са:

- Специализираната администрация (дирекции) на МЗХГ – Централно управление;
- Център за оценка на риска по хранителната верига;
- Българска агенция по безопасност на храните;
- Държавен фонд „Земеделие“;
- „Напоителни системи“ ЕАД;
- Изпълнителна агенция по горите;
- Изпълнителна агенция „Борба с градушките“;
- Изпълнителна агенция по селекция и репродукция в животновъдството;
- Изпълнителна агенция по сортоизпитване, апробация и семеконтрол;
- Изпълнителна агенция по лозата и виното;
- Изпълнителна агенция по рибарство и аквакултури.

В съответствие с вменените им функции, компетентните структури в системата на МЗХГ провеждат политиките по превенция на рисковете в подотраслите на земеделието, горите и рибарството, изпълняват заложените мерки за предотвратяване възникването на кризи и прилагат определените мерки и способи за преодоляване на вече възникнали кризи и за намаляване на негативните последици от тях.

III. ИНСТРУМЕНТИ ЗА УПРАВЛЕНИЕ НА РИСКА

Отрасъл „Земеделие“

България използва редица инструменти при управлението на рисковете в селскостопанския сектор, като една част се финансират чрез Европейските фондове (директни плащания, пазарни мерки), а други - чрез националния бюджет.

➤ **Директни плащания**

Селските стопани в ЕС получават помощ под формата на директни плащания, при условие, че спазват строги правила за здравето на човека и животните, хуманното отношение към животните, здравето на растенията и за околната среда. Основната

функция на директните плащания е подпомагане на доходите на земеделските стопани, повишаване конкурентоспособността, устойчивостта и насърчаване на екологосъобразните селскостопански практики. Директните плащания, които представляват 72% от текущия бюджет на ЕС за селско стопанство, се отпускат директно на земеделските стопани. Финансовите средства се разпределят чрез Европейския фонд за гарантиране на земеделието (ЕФГЗ).

Може да се каже, че директните плащания изпълняват ролята на регулатор на доходите на земеделските стопани спрямо пазарните колебания, т.е. те служат за превенция на икономическите рискове в сектора. Чрез тях се постига стабилизиране на доходите на земеделските стопани, които са силно зависими от пазарната конюнктура и колебанията на ценовите равнища на пазарите.

Директните плащания се изплащат на хектар допустима земя и не правят разграничение между различните видове производство, някои от които са по-уязвими за производствените и ценови рискове, отколкото други. Размерът на помощта, която получават земеделските стопани, не е свързан с произвежданите количества, а нейната цел е селските стопани в ЕС да имат сигурност предвид неустойчивите пазарни цени. Съществуват обаче разлики в разпределението на равнищата на плащания на хектар и между държавите-членки.

Въпреки това, директните плащания, отделени от производството, не са пряко свързани с промените в доходите на стопанствата. Директните плащания са част от дохода и неговата значимост се увеличава във време на криза. За да могат директните плащания да имат по-голям ефект от управлението на риска и стабилизирането на доходите, трябва да продължат усилията за хармонизиране на равнището на директните плащания. Определението за селскостопанска дейност и поддържането на земя в добри селскостопански и екологични условия се прилагат еднакво в целия ЕС.

Директните плащания включват основно плащане и допълнителни плащания, по-специално т. н. плащане за екологизиране за селскостопански методи, които са по-екологосъобразни от минимално изискваното. Основното плащане се допълва от няколко други схеми за подпомагане, насочени към конкретни цели или видове земеделски стопани:

- директно плащане за екологизиране за селскостопански практики, благоприятни за климата и околната среда;
- плащане за млади земеделски стопани;
- преразпределително плащане за предоставяне на по-голяма подкрепа на малките и средните стопанства (когато е приложимо);

- плащане за райони с природни ограничения, в които условията за селскостопанска дейност са особено трудни, например планински райони (когато е приложимо);
- схема за дребни земеделски стопани, опростена схема за дребни земеделски стопани, която заменя другите схеми (когато е приложимо);
- доброволно обвързано с производството подпомагане, за да се помогне на определени подотрасли, които са изправени пред затруднения (когато е приложимо).

Зелени директни плащания

От средата на 1980-те години екологичните цели стават все по-широко застъпени в Общата селскостопанска политика на Европейския съюз. С въвеждане на изисквания за опазване на околната среда при получаване на директни плащания по Първи стълб и използването на доброволни агроекологични мерки по Втори стълб се цели да се постигне по-добра интеграция на екологичните цели в ОСП. С реформата на Общата селскостопанска политика на Европейския съюз, след 2013 година са въведени плащания, обвързани с опазването на околната среда, които се прилагат за земеделските стопани, изпълняващи определен набор от задължителни практики. Основните изисквания за плащанията за прилагането на селскостопански практики от полза за климата и опазването на околната среда са:

- разнообразяване (диверсификация) на културите. Условията за диверсификация на земеделското производство е:
 - Когато размерът на обработваемата земя на земеделския стопанин е между 10 и 30 хектара, той трябва да отглежда най-малко две различни култури. Основната култура не трябва да превишава 75 % от обработваемата земя.
 - Когато обработваемата земя на земеделския стопанин е с размер повече от 30 хектара, той трябва да отглежда най-малко три различни култури. Основната култура не трябва да заема повече от 75 % от тази обработваема земя, а двете основни култури - не повече от 95 % от обработваемата земя.
- поддържане на съществуващи постоянни пасища.

Държавите-членки определят постоянните пасища, които са екологично чувствителни, в зоните, обхванати от Директива 92/43/ЕИО или Директива 2009/147/ЕО, включително в торфени и влажни зони и които се нуждаят от строга

защита с цел постигане на целите на тези директиви. Изискването при тази мярка е земеделските стопани да не преобразуват и да не разорават постоянните пасища, разположени в зоните, определени от държавите членки.

Държавите-членки могат да решат да прилагат задължение за запазване на постоянните пасища на равнището на стопанството, за да се гарантира, че съотношението на постоянните пасища не намалява с повече от 5 %. Това изискване не се прилага, когато намаляването под прага е в резултат на залесяване, което е съвместимо с околната среда и не включва насаждения с дървесни култури с кратък цикъл на ротация, коледни елхи или бързо растящи дървесни видове за производство на енергия.

- приоритетни екологични площи (Екологично насочени площи)

Когато обработваемата земя на земеделското стопанство включва повече от 15 хектара, земеделският стопанин трябва да отдели най-малко 5 % от обработваемата земя, която е декларирал, за приоритетна екологична площ.

Държавите-членки могат да решат, кои от следните видове площи да се смятат за приоритетна екологична площ, а именно: земя, оставена под угар; тераси; особености на ландшафта, включително такива, които се намират в съседство до обработваемата земя на стопанството (например естествено езеро, жив плет, канавки); буферни ивици; площи с междинни култури или зелена покривка, получени в резултат на посев и покълване на семена; площи с култури, които обогатяват почвата с азот.

➤ **Държавни помощи**

Един от ефективните инструменти за управление на рисковете в селското и горското стопанство, рибарството и селските райони е използването на държавни помощи, които се финансира със средства от националните бюджети на държави-членки на Европейския съюз. Прилагането на различните схеми за държавни помощи имат за цел подпомагане доходите на земеделските стопани, превенция на разпространяването на заразни заболявания при животните и при растенията и ограничаване проявлението на вредните въздействия на природо-климатичните явления, които могат да бъдат пагубни за селскостопанското производство.

Държавна помощ се предоставя за постигане на устойчив, интелигентен и приобщаващ растеж в рамките на конкурентен вътрешен пазар, като същевременно с това се допринася за усилията на държавите членки за по-ефективно използване на публичните финанси. Предоставянето на помощ чрез ресурси на държава-членка, под каквато и да било форма, не трябва да нарушава или да заплашва да наруши конкуренцията чрез поставяне в по-благоприятно положение на определени

предприятия или производството на някои стоки. В случай, че се засяга търговията между държавите-членки, предоставянето на държавна помощ трябва да е обвързано със спазване на принципите и законодателството за функциониране на вътрешния пазар на Съюза.

За съвместими с вътрешния пазар се считат:

а) помощи със социален характер, предоставени на отделни потребители при условие, че тези помощи се предоставят, без да се прави разграничение по отношение на произхода на засегнатите стоки;

б) помощи за отстраняване на щети, причинени от природни бедствия или други извънредни събития;

За съвместими с вътрешния пазар могат да се приемат:

а) помощите за насърчаване на икономическото развитие на региони, където жизненото равнище е необичайно ниско или където има високо равнище на непълна заетост, както и на регионите, като се вземе предвид структурната, икономическата и социалната ситуация в тях;

б) помощите за насърчаване изпълнението на важен проект от общоевропейски интерес или за преодоляването на сериозни затруднения в икономиката на държава-членка;

в) помощите, които имат за цел да улеснят развитието на някои икономически дейности или на някои икономически региони, доколкото тези помощи не засягат по неблагоприятен начин условията на търговия до степен, която противоречи на общия интерес;

г) помощите за насърчаване на културата и опазване на наследството, доколкото тези помощи не засягат условията на търговия и конкуренция в рамките на Съюза в степен, противоречаща на общия интерес;

д) такива други видове помощи, каквито могат да бъдат определени с решение на Съвета, по предложение на Комисията.

Приложното поле на държавните помощи е първичното производство, преработката и търговията със селскостопански продукти.

Отпускането на държавна помощ за насърчаване на икономическото развитие на селскостопанския сектор, подотрасъл „Горско стопанство“ и това на селските райони е залегнало в Обща селскостопанска политика. В рамките на ОСП ЕС осигурява финансова подкрепа за селскостопанския сектор, подотрасъл „Горско стопанство“ и за селските райони. Тъй като икономическият ефект от държавната помощ не се променя в зависимост от това дали същата е финансирана (дори частично) от ЕС или се финансира напълно от държава членка, Комисията счита, че по принцип трябва да

съществува последователност и съгласуваност между нейната политика по отношение на контрола на държавните помощи и подпомагането, предоставяно в рамките на Общата селскостопанска политика на Съюза. Съответно използването на държавна помощ може да бъде оправдано само ако тя е в съответствие с целите на тази политика и по-специално с основните цели на реформата на ОСП до 2020 г.

Държавна помощ се предоставя както за управление на рисковете в селското стопанство, селските райони, рибарството и горите, така и за преодоляване на негативните последици от възникналите кризи в посочените сектори.

➤ Пазарни мерки

Общата организация на пазара (ООП) е набор от правила, които регулират селскостопанските пазари в Европейския съюз. Тя се основава на правилата за общия пазар на стоки и услуги със специфични политически инструменти, които спомагат за подобряване на функционирането на селскостопанските пазари и осигуряват тяхната стабилност и предвидимост, устойчиви изкупни цени, които гарантират стабилни доходи на земеделските производители и са предпоставка за постоянното снабдяване с качествени храни на потребителите. Част от ООП са и мерките за управление на кризи на пазара на селскостопанските продукти:

- Регулярни мерки за управление на кризи

Това са мерките за публична интервенция и мерките за частно складиране. Прилагането на тези мерки зависи от пазарната ситуация и по-точно от нивата на цените на съответните земеделски продукти. Тяхната роля е да предостави сигурност за земеделските производители при реализация на тяхната продукция. Цените за интервенция са определени на нива, които гарантират, че те се използват само във времена на реална ценова криза и когато съществува риск от смущения на пазара.

- Извънредни мерки за предотвратяване и управление на кризи

Извънредните мерки се въвеждат, за да се реагира ефективно и ефикасно на ценови смущения или заплахи от ценови смущения на пазара, когато съществува вероятност неблагоприятната ситуация да продължи или да се влоши. Те могат да бъдат въведени само от Европейската комисия по отношение на една, повече или всички държави членки при наличие или заплаха от надлежно обоснована пазарна криза. Комисията може да въвежда извънредни мерки при условие, че предвидените мерки в рамките на ООП се окажат недостатъчни.

Мерките за предотвратяване и управление на кризи могат да бъдат предоставени както на индивидуални производители, така и на организации на производители в рамките на ООП в сектора на плодовете и зеленчуците и виното. Разпоредбите на чл. 33, параграф

3 от Регламент (ЕС) № 1308/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 17 декември 2013 година за установяване на обща организация на пазарите на селскостопански продукти и за отмяна на регламенти (ЕИО) № 922/72, (ЕИО) № 234/79, (ЕО) № 1037/2001 и (ЕО) № 1234/2007 определят мерки за предотвратяването и управлението на кризи на пазарите на плодове и зеленчуци. Тези мерки са:

а) инвестиции за по-ефективно управление на количествата, пуснати на пазара;

б) мерки за обучение и обмен на най-добри практики;

в) насърчаване и комуникация, независимо дали е с превантивна цел или във времена на криза;

г) подкрепа за административните разходи по създаване на взаимоспомагателни фондове;

д) презасаждане на овощни градини, когато това е необходимо поради задължително изкореняване по съображения, свързани със здравето на човека или растенията, по инструкции на компетентния орган на държавата членка;

е) изтегляне от пазара;

ж) събиране на реколтата на зелено или небране на реколтата;

з) застраховане на реколтата.

и) индивидуално обучение за други организации на производители, асоциации на организации на производители и групи производители или отделни производители.

Съгласно чл.219 от Регламент (ЕС) № 1308/2013, ЕК има право да приема делегирани актове, с които да въвежда необходимите извънредни мерки за подпомагане с цел справяне с възникнала пазарна ситуация, водеща до смущения на пазара. Тези мерки могат (за определен период от време, необходим за преодоляване на смущенията на пазара или на заплахата от тях) да се разширяват или да изменят обхвата, продължителността или други аспекти на съществуващи вече мерки, да предвиждат възстановявания при износа или да суспендират изцяло или частично прилагането на вносните мита, включително за определени количества или периоди.

Съгласно чл. 220 от същия регламент, ЕК може да приема актове за изпълнение за предприемане на извънредни мерки за подпомагане на засегнатия пазар - в случай на болести по животните и загуба на потребителско доверие поради рискове за общественото здраве, здравето на животните или на растенията.

➤ Политика за развитие на селските райони

Вторият стълб на ОСП е политиката за развитие на селските райони, която е уредена с Регламент (ЕС) № 1305/2013 и чиято цел е подобряване на конкурентоспособността на селското стопанство, устойчиво управление на природните ресурси и дейностите, свързани с климата, и балансирано териториално развитие на селските райони. Мерките за развитие на селските райони са до голяма степен доброволни, от договорен характер, съфинансирани и предоставяни по стратегическа рамка и прилагани посредством програми за развитие на селските райони, които отговарят на приоритетите на Съюза за развитие на селските райони на национално, регионално и местно равнище.

Като неразделна част от ОСП, политиката за развитие на селските райони в периода 2014-2020 г. следва да допринесе за постигане на следните цели:

- 1) стимулиране на конкурентоспособността на селското стопанство;
- 2) осигуряване на устойчиво управление на природните ресурси и дейности, свързани с климата;
- 3) постигане на балансирано териториално развитие на икономиките и общностите в селските райони, включително създаване и поддържане на заетост.

Приоритети на ЕС за развитие на селските райони, които ще спомогнат за постигането на горепосочените цели на политиката в тази област са:

- 1) поощряване на трансфера на знания и иновациите в селското и горското стопанство и селските райони;
- 2) подобряване на жизнеспособността на стопанствата и конкурентоспособността на всички видове земеделие във всички региони; насърчаване на новаторски селскостопански технологии и устойчивото управление на горите;
- 3) подпомагане доброто организиране на хранителната верига, в т.ч. преработката и предлагането на пазара на селскостопански продукти, на хуманното отношение към животните и управлението на риска в селското стопанство;
- 4) възстановяване, опазване и укрепване на екосистемите, свързани със селското и горското стопанство;
- 5) насърчаване на ефективното използване на ресурси и подпомагане на прехода към икономика с ниска въглеродна интензивност и устойчивост към измененията на климата в селскостопанския сектор, подотрасъл „Горско стопанство“ и хранителната промишленост;

б) насърчаване на социалното приобщаване, намаляването на бедността и икономическото развитие в селските райони.

За програмния период 2014-2020 г., в законодателството на ЕС е предвидено управлението на риска в рамките на Програмата за развитие на селските райони да се осъществява чрез следните три инструмента:

- финансово участие в премии за застраховане на селскостопански, животински и растителни видове срещу икономически загуби за земеделските стопани, причинени от неблагоприятни климатични събития, болести по животните или растенията, екологичен инцидент (застраховане на култури, животни и растения);

- финансови вноски във взаимоспомагателни фондове за изплащане на финансови компенсации на земеделските стопани, за икономически загуби, причинени от неблагоприятни климатични събития или от избухване на болести по животните или растенията или заразяване с паразити или екологични инциденти (взаимоспомагателни фондове);

- инструмент за стабилизиране на доходите под формата на финансови вноски за взаимоспомагателни фондове, осигуряващ компенсации на земеделските стопани за сериозен спад на доходите им (инструмент за стабилизиране на доходите).

➤ **Бърз трансфер на знания**

Една от предпоставките за устойчив на риска селскостопански сектор, е земеделският стопанин, който е информиран и знае как да използва информацията. Важно е наличието на системна и надеждна информация, както и непрекъснатото обучение на хората, занимаващи се със селско стопанство. Развитието на ОСП през последните десетилетия (ориентация към все по-променлив и променящ се пазар) изисква земеделските стопани да бъдат добре позиционирани, както в технологичния избор, така и в пазарното търсене, но най-вече в преработката и търговията. Необходимо е да се разберат всички аспекти на управлението на риска - да се идентифицира рискът, да се вземат решения и да се планират и организират бъдещи дейности заедно с управлението на риска.

Информираните и добрите производствени решения са предпоставка за намаляване на риска и трябва да се превърнат в пресечна цел на мерките на ОСП. За тази цел е необходимо да се допринесе за развитието и използването на съответните информационни системи. От особено значение е осигуряването на възможност на земеделските стопани да се възползват от предоставяната от административните структури информация за възможностите за подпомагане и по-специално за междусекторна публична информация.

Необходимо е широко прилагане на публично-частни партньорства. Управлението на риска също изисква по-нататъшно развитие на сегашната система за консултации, за да се помогне на земеделските производители да се ориентират във все по-нарастващ приток на информация и да направят информиран избор.

Подотрасъл „Рибарство“

Опазването в дългосрочен план на най-ценните и застрашени видове и типове местообитания в ЕС се осигурява чрез установяването на екологичната мрежа Natura 2000. Със своите 34,34% от територията, обхваната от Natura 2000, България се нарежда на второ място в ЕС. Тя очертава рамката за защита на ценните видове и техните местообитания, като същевременно цели и интегрирането на приоритетите за опазване на биологичното разнообразие в икономическите дейности и политики. Необходимо е да се насочат конкретни усилия за опазване и възстановяване на защитените територии, за да могат да се осъществят всички аспекти на идеята за постигане на устойчиво развитие. Основните инструменти за управление на природоклиматичните рискове в подотрасъл „Рибарство“ са:

- намаляване въздействието върху екосистемите чрез подобряване селективността на риболовните уреди;
- намаляване броя на неактивните кораби;
- подобряване на хигиената, здравните условия, условията на безопасност и труд на борда на риболовните кораби.

Отчитайки необходимостта от по-нататъшно оптимизиране развитието на подотрасъл „Рибарство“, в Програмата за морско дело и рибарство (2014-2020) са очертани сфери, към които са насочени конкретни мерки, способстващи за управлението на рискове в подотрасъл „Рибарство“:

- Инвестиции за подобряване на риболовния капацитет, подобряване на състоянието и риболовните техники на риболовния флот. От първостепенна важност е иновациите в рибарството да са насочени към намаляване въздействието на риболова върху морската среда, по-специално чрез насърчаването на екоиновациите, разработване и въвеждане на по-селективни риболовни съоръжения и оборудване;
- Мерки за опазване, намаляване на въздействието на риболова върху околната среда и приспособяване на риболова към опазването на видовете;
- Опазване и възстановяване на биологичното разнообразие и екосистемите;

- Ограничаване на въздействието на аквакултурите върху околната среда (схеми за екологосъобразно управление, схеми за одит, екологични услуги на биологичното производство на аквакултури);

- Почистването на морето от отпадъци, като предпоставки за природосъобразно ползване на ресурсите и опазване на биоразнообразието, съобществата и морската среда е една от предвидените мерки. С цел подобряване състоянието на водата в морето се предвижда провеждането на 7 кампании в рамките на програмния период за събиране на отпадъци и изгубени риболовни уреди;

- Диверсификация при отглеждането на аквакултурите.

Процесът по допълнителна диверсификация на видовете, обект на отглеждане е един от способите за осигуряване на ефективно развитие на подотрасъла, повишаване на доходите на заетите в производството и т.н. В рамките на ОПРСР е предоставено финансиране за създаване на стопанства за производство на водорасли, но са в процес на изграждане.

Управляващият орган на Програмата за морско дело и рибарство 2014-2020 (ПМДР 2014-2020) е дирекция „Морско дело и рибарство“. Процедурите се реализират с финансовата подкрепа на Европейския съюз чрез Европейския фонд за морско дело и рибарство (ЕФМД). В ПМДР 2014-2020 са включени следните мерки, свързани с управлението на рисковете:

мярка 1.1 "Диверсификация и нови форми на доход"

Тази мярка е насочена към създаване на условия и предпоставки за:

- опазване и възстановяване на водното биологично разнообразие и на водните екосистеми;

- осигуряване на равновесие между риболовния капацитет и наличните възможности за риболов;

- подобряване на конкурентоспособността и жизнеспособността на предприятията в подотрасъла на рибарството, включително на дребномащабния крайбрежен флот, и подобряване на безопасността и условията на труд.

мярка 1.2 „Здраве и безопасност“

По тази мярка се подпомагат инвестиции за подобряване на хигиената, здравето, безопасността и условията на труд на борда на риболовни плавателни съдове или индивидуално оборудване, при условие, че посочените инвестиции надхвърлят изискванията съгласно правото на Съюза или националното право.

мярка 1.3 „Окончателно преустановяване на риболовните дейности”

Целта на мярката е да се намали вредното въздействие на флота като цяло върху морската среда и ще се допринесе за балансирането на флота към възможностите за риболов чрез скрапиране на част от старите и неефективни плавателни съдове.

мярка 1.4 „Ограничаване на въздействието на риболова върху морската среда и за адаптиране на риболова към защита на видовете”

По тази мярка се подпомагат инвестиции в оборудване за ограничаване или премахване на физическото и биологичното въздействие на риболова върху съответната екосистема или морското дъно, както и оборудване за защита на риболовните уреди и улова от защитени бозайници и птици и подобряване на избирателността на риболовните уреди от гледна точка на размер или видове.

мярка 1.5 „Иновации, свързани с опазването на морските биологични ресурси“

С тази мярка се предвижда подпомагане разработването или въвеждането на нови технически или организационни знания, водещи до намаляване на въздействието на риболовните дейности върху околната среда, включително: по-добри риболовни техники и по-висока избирателност на риболовните уреди, или постигането на по-устойчиво използване на морските биологични ресурси и съвместно съществуване със защитените хищници.

мярка 1.6 „Опазване и възстановяване на морското биологично разнообразие и екосистеми и компенсационни режими в рамките на устойчивите риболовни дейности“

Мярката подпомага събиране на отпадъци в морето от рибарите, като отстраняване на изгубени риболовни уреди и морски отпадъци; управление, възстановяване и наблюдение на морските защитени територии с оглед на прилагането на мерките за пространствена защита; участие в други дейности, насочени към поддържане и подобряване на биологичното разнообразие и екосистемните услуги, като възстановяване на специфични морски и крайбрежни местообитания.

мярка 1.7 „Добавена стойност, качество на продуктите и използване на нежелания улов“

С прилагането на тази мярка се цели подобряване на конкурентоспособността и жизнеспособността на предприятията в подотрасъла на рибарството, включително на

дребномащабния крайбрежен флот, и подобряване на безопасността и условията на труд.

мярка 1.8 „Рибарски пристанища, кейове за разтоварване, рибни борси и покрити лодкостоянки“

Мярка 1.8 ще допринесе за повишаване на енергийната ефективност; опазването на околната среда и качеството на разтоварваните на сушата продукти; подобряване на безопасността и условията на труд.

мярка 1.9 „Риболов във вътрешните водоеми и водна флора и фауна във вътрешните водоеми“

По тази мярка се подпомагат инвестиции, допринасящи за диверсифицирането на доходите на рибарите; събиране на отпадъци от рибарите като изгубени риболовни уреди и др. отпадъци; инвестиции, които добавят стойност към продуктите на риболова; изграждането или модернизацията на лодкостоянки.

мярка 2.1 „Иновации“

С посочената мярка се подпомагат технически иновации в аквакултурата, насочени към понижаване на въздействието върху околната среда, както и иновации за насърчаване на устойчиво използване на ресурсите, за улесняване въвеждането на нови, устойчиви производствени методи, в т.ч. на адаптирани към местните условия технологии за размножаване и отглеждане на нови, перспективни видове и разработване на технологии за производство на продукти с повишена биологична стойност.

мярка 2.2 „Продуктивни инвестиции в аквакултурите“

Прилагането на тази мярка цели подобряване на конкурентоспособността и жизнеспособността на предприятията в раздел „Аквакултури“, включително подобряване на безопасността и условията на труд.

мярка 2.3 „Насърчаване на нови производители на аквакултури, развиващи устойчиви аквакултури“

Основната цел на мярка 2.3 е насърчаване на предприемачеството в раздел „Аквакултури“ и подпомагане на създаването на предприятия за устойчиви аквакултури от нови производители на аквакултури. С помощта на мярката се насърчават инвестиции, които ще доведат до опазване и възстановяване на водното

биологично разнообразие и подобряване на екосистемите, свързани с аквакултурите, и насърчаване на аквакултура с ефективно използване на ресурсите чрез продуктивни инвестиции, водещи до увеличаване на енергийната ефективност, ресурсната ефективност, намаляваща използването на вода и химикали.

мярка 2.4 „Преминане към схеми по управление на околната среда и одитиране и към биологични аквакултури“

Мярката ще подпомага преминаването от традиционните производствени методи в областта на аквакултурите към биологични аквакултури.

мярка 2.5 „Аквакултури, осигуряващи екологични услуги“

По тази мярка се подпомагат аквакултурни методи, съвместими със специфичните нужди на околната среда и обект на специфични изисквания за управление, произтичащи от определените по Natura 2000 зони; разходи, пряко свързани с участие в ex-situ опазване и възпроизводство на водни животни, в рамките на програми за опазване и възстановяване на биоразнообразието, разработени от публични органи, или под техен контрол; аквакултурни дейности, включващи опазването и подобряването на околната среда, биоразнообразието и управлението на ландшафта и традиционните характеристики на зоните за аквакултура.

мярка 4.2 „Изпълнение на стратегиите за Водено от общностите местно развитие“

С прилагането на мярка 4.2 се цели повишаване на заетостта и териториалното сближаване чрез насърчаване на икономическия растеж, социалното приобщаване, създаването на работни места, подпомагане на трудовата мобилност в крайбрежните региони и регионите на вътрешните водоеми, които зависят от риболова и аквакултурите.

мярка 5.1 „Планове за производство и предлагане на пазара“

По тази мярка се подпомага подготовката и изпълнението на планове за производство и предлагане на пазара, изготвени от организациите на производителите в подотрасъл „Рибарство“.

мярка 5.3 „Мерки за предлагане на пазара“

Чрез изпълнението на дейностите по тази мярка ще се допринесе за подобряване на предлагането на пазара на продуктите на устойчивия риболов и аквакултури.

мярка 5.4 „Преработване на продуктите от риболов и аквакултури“

Прилагането на тази мярка има за цел подпомагането на инвестиции в преработването на продукти от риболов и аквакултури.

мярка 6.3 „Повишаване на знанията за състоянието на морската среда“

С прилагането на мярка 6.3 „Повишаване на знанията за състоянието на морската среда“ ще бъде създадена добра база от научни знания за ефективно управление на антропогенните дейности и работа за постигане на добро състояние на морската среда и ще бъде даден принос за подобряване състоянието на морската околна среда и увеличаване на приноса за реализиране на целите на „синия растеж“.

Подкрепа за лозаро-винарския сектор

С цел повишаване на жизнеспособността на гроздо- и винарския сектор през периода 2019-2023 г. в България ще се прилага следните мерки, свързани с управлението на рисковете в лозаро-винарския сектор:

мярка „Популяризиране в трети страни“, която е включена в Националната програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор на България за периода 2019-2023 година. Основна цел на мярката е повишаване на конкурентоспособността и износа на качествени (със ЗНП, ЗГУ и сортови) и биологични български вина на пазарите на трети страни.

мярка „Преструктуриране и конверсия на лозя“, която е включена в Националната програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор на България за периода 2019-2023 година. Прилагането на тази мярка ще допринесе за устойчивост на конкурентоспособността и пазарната ориентация на стопанствата, защита на природните ресурси и околната среда, балансирано развитие, обновяване на производствения потенциал в лозарството, поддържане и изграждане на неговата модерна и конкурентна структура.

мярка „Застраховане на реколтата“, съгласно член 49 от Регламент (ЕС)№1308/2013

С оглед повишаване на застрахователната активност, по-добро управление на рисковете и защита на доходите на земеделските производители, стопанисващи винени лозя, в Националната програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор за периода 2019-2023 година, се въвежда мярка „Застраховане на реколтата“, чиято основна цел е

запазването на доходите на производителите на грозде при загуби в продукцията, свързани с природни бедствия, неблагоприятни климатични условия, болести или нашествия от вредители.

мярка „Инвестиции“

С тази мярка се цели подобряването на технологичната обезпеченост на винарските предприятия, повишаване на тяхната конкурентоспособност и адаптирането им към изискванията на пазара, както и подобряване на енергийната ефективност и намаляване на разходите.

IV. ИДЕНТИФИКАЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ НА КРИЗИТЕ В ОТРАСЪЛА „ЗЕМЕДЕЛИЕ“

Предприемането на риск се свързва с положителен или отрицателен резултат, докато при възникването на криза винаги има значителни отрицателни последици. **Под термина „криза“** се разбира ситуация, предизвикана от човешка дейност или природни явления, която променя установеното състояние на живот и обхваща територии, обекти, сектори и сфери на икономиката, обществения живот или околната среда, в резултат на което се застрашава жизнеспособността на земеделските стопанства или на локално ниво или на по-широко географско ниво.

В зависимост от начина на възникване и тяхната продължителност, могат да се разграничат три типа кризи: внезапни кризи, след настъпване на предупредителен период и периодично повтарящи се.

Внезапни са кризите, породени от неочаквани събития и ситуации, при които предкризисният етап е твърде малък. Те са предизвикани от събития като земетресения, големи наводнения, промишлени аварии, терористични актове и др.

Кризите, настъпващи след наличие на предупредителен период, могат да бъдат по-лесно прогнозирани. При тях се разполага с повече време за събиране и анализ на информация и е възможно да се предприемат конкретни действия за намаляване на рисковете и последиците. Най-често те възникват при екологични и епидемиологични катастрофи и др.

Периодично повтарящите се кризи са тези, които се повтарят на определен период от време, въпреки усилията за тяхното преодоляване.

Кризите условно могат да се класифицират и като природни, екологични, технологични, икономически, социално-политически, военни и др. По своя териториален обхват се делят на общински, областни, национални, регионални или

международни. Могат да възникнат поотделно или едновременно, както и да се намират в причинно-следствена връзка, т.е. криза в една област може да доведе до криза в друга област.

1.Условия, определящи дадено събитие като криза

Съгласно нормативните изисквания за непреодолима сила, условията, които определят дадено събитие като криза (форсмажорно събитие) са:

- Да е непредвидимо и непрогнозируемо събитие;
- Вредите да надхвърлят индивидуалните възможности на фермерите за справяне;
- Да засяга голям брой фермери;

Посочените условия предопределят обявяването на форсмажор (непреодолима сила), засягаща определен регион и земеделските стопани, извършващи производствена дейност на него. Най-общото определение на понятието “форсмажор“ е обстоятелство (събитие) изцяло зависещо и дължащо се на непредвидими или непрогнозируеми събития или фактори, неподлежащи на предотвратяване като: всякакви природни бедствия, характерни или не за определен регион, пожари, епидемии и др. подобни, в резултат на които е нарушен нормалният обществен ритъм на живот.

По смисъла на Търговския закон в чл. 306, ал. 2 непреодолимата сила се определя като “непредвидено или непредотвратимо събитие от извънреден характер”.

В земеделието непреодолимата сила най-често може да произтича от:

- извън действията на човека – стихийно природно бедствие (земетресение, наводнение и пр.), каквито непрекъснато има по света и каквито настъпиха и у нас;
- да е свързана с човешки действия от различен характер;
- война - междудържавна или вътрешна и други подобни;
- нормативни изисквания - забрана за внос, ембарго и др.

Нормативните изисквания, които се основават на актове на държавни органи, въвеждането на последващи разрешителни лицензионни режими или последващи нормативни изисквания за упражняването на една дейност, биха могли да доведат до юридическа невъзможност да се изпълни едно задължение и да се възприемат като непреодолима сила. Юридическа невъзможност възниква, когато извършването на определено действие е невъзможно или непозволено по действащото право.

В зависимост от естеството на възникналите кризисните ситуации, кризите в отрасъл „Земеделие“ се обявяват със заповед, издадена въз основа на националното или европейското законодателство, а именно:

- При поява на заразна болест по животните – със заповед, издадена от изпълнителният директор на БАБХ, на основание чл. 126, ал. 1 от Закона за ветеринарномедицинска дейност (ЗВД). В заповедта се определят мерките за ограничаване и ликвидиране на болестта.

- При особено опасни заразни болести, чието разпространение може да причини значителни икономически загуби – със заповед на министъра на земеделието, храните и горите, съгласувана с министъра на вътрешните работи, по предложение на изпълнителния директор на БАБХ, на основание чл. 126, ал. 2 от ЗВД. Мерките за ограничаване и ликвидиране на болестта се въвеждат на част или на цялата територия на страната.

- При неблагоприятни природо-климатични събития – със заповед на министъра на земеделието, храните и горите, на основание решение на ЕК за одобряване на държавни помощи за компенсиране на загубите на земеделските производители за напълно пропаднали площи със земеделски култури, унищожени селскостопанските животни, пчелни кошери и пчелни семейства.

2. Основни видове кризи в отрасъл „Земеделие“

В контекста на посочените основни обстоятелства за непреодолима сила (форсмажор), се налага следната класификация на основните кризи в земеделието:

Природните бедствия

Природните бедствия са най-честите форсмажорни обстоятелства, предизвикващи кризи в земеделието. Това са природни явления с геоложки, хидрометеорологичен и биологичен произход, като земетресения, наводнения, движения на маси (свлачища, кално-каменни порои, лавини), бури, градушки, големи снежни натрупвания, замръзвания, суши, горски пожари, масови заболявания от епидемичен и епизоотичен характер, нашествия на вредители и други подобни, причинени от природни сили.

Глобалното затопляне и въздействието му върху селското стопанство като цяло може да се счита като една криза в по-дългосрочен план. В съответствие с прогнозите в глобален мащаб за повишаване на средните годишни температури, за България може да се очаква това повишение да варира между 0,5°C и 1,5°C до 2029 г. и между 2,0°C и 5,0°C до края на века. Предвид очакваните промени в моделите на валежите, това също би могло да доведе до диференцирани въздействия върху регионалните добиви на българското земеделско производство според съответните култури. Като се има предвид, че земеделието има по-голяма тежест в българското селско стопанство,

изменението на климата би могло да има по-силно въздействие именно върху този сегмент.

Намаляване на реколтата и промени в добивите от земеделска продукция в районите с ниска надморска височина, биха били резултат от глобалното затопляне. Негативното влияние би могло да се засили и от по-честите природни бедствия (наводнения, горещини и суша). Очаква се това да увеличи рискът от глад. Добивът зависи от продължителността на периода на растеж и формиране на продуктивността на културите. При зърнените и маслодайни култури съществено значение има продължителността на периода на формиране и узряване на зърното. В резултат от проектираното повишаване на температурите и намаляване на валежите през периодите на формиране на продукцията от основни селскостопански култури (зимна пшеница, царевича и слънчоглед) изключително важно е да се проследи изменението на добивите от тези видове през следващите години.

Поради влиянието на метеорологичните условия върху земеделските култури се наблюдава по-ранен цъфтеж на дърветата, удължаване на сезона за отглеждане на лози и промени в другите природни цикли при растенията.

Промени в датите на настъпване на фенологични фази и по-специално, по-ранен цъфтеж на овощните култури или по-ранно узряване, е наблюдавано през последните години на миналия век в много райони на Европа. Тези промени се очаква да продължат и през следващите години от новото столетие. С прогнозираното затопляне на климата, може да се очаква по-нататъшно намаляване на междуфазните периоди от цъфтене до узряване на зърнените култури. Намаляването на репродуктивния период ще съкрати времето за наливане на зърното, което ще се отрази негативно на добивите, при това през лятото изменението на климата ще бъде най-забележимо, като броят на горещите дни би могло да се увеличи с 22-37.

Посочените основни фактори предопределят възникването на епизодични кризисни ситуации, които в голяма степен са свързани с природоклиматичните условия. В зависимост от естеството си, видовете кризи биват:

Продължително засушаване

Недостигът на вода би могъл да окаже огромно влияние върху селскостопанската продукция в България. Сумата на валежите по време на вегетацията се очаква да се понижи поради прогнозираните по-ниски валежи и намаляване на продължителността на вегетационния период, причинени от затоплянето. Всички използвани глобални климатични модели симулират намаление на валежите от март до юни през следващите периоди от века и това влияе неблагоприятно върху влажността

на почвата през пролетта и началото на растеж при редица пролетни култури. Тези въздействия биха могли да бъдат специфични за всеки отделен регион и отглеждането на някои земеделски култури може да се измести от типичните за тях сега региони към по-северни географски ширини или в места с по-висока надморска височина. Във връзка с това, земеделието трябва да използва по-ефективно водните ресурси и да интродуцира нови по-сухоустойчиви сортове. От изменението на температурните и водни ресурси през следващите години у нас, най-уязвими биха могли да бъдат пролетните земеделски култури, отглеждани върху неполивни площи, поради очаквания валежен дефицит през топлото полугодие.

Новата разработена стратегия за управление и развитие на хидромелиорацията и защита от вредното въздействие на водите подхожда към проблематиката от перспектива в национален мащаб и се стреми към постигане на следните цели:

а) Възстановяване на потенциално обслужваните от хидромелиоративна инфраструктура поливни площи;

б) Защита на плодородни земеделски земи, възстановяване и поддържане на инфраструктура за защита от наводнения и корекции на реки на договорени нива;

в) Увеличаване на нетните ползи, произтичащи от поливното производство на култури и защитата от вредното въздействие на водите;

г) Поддържане на добро състояние на засегнатите водни тела в количествен и качествен аспект, в рамките на районите на басейново управление.

Наводнения

Хидромелиоративната инфраструктура в България е сериозно увредена. Средствата, получавани на ниво система са недостатъчни дори за основна поддръжка, като едва около 8% от „годните“ площи, обслужвани от „Напоителни системи” ЕАД, реално се напояват. Ето защо, разработването на дългосрочна визия за поливното земеделие, отдавна е осъзнато като необходимост. Отводнителните системи и системите за защита от наводнения, включително язовирите, са изправени пред сходни предизвикателства. Последните наводнения показаха, че язовирите имат изключително значение в извънредни ситуации. Язовирите трябва да се възприемат и управляват като критични елементи на хидротехническите системи. Оценката на риска от наводнения започна още през 2011 г. с предварителна оценка на риска от наводнения. Определени са райони със значителен риск от наводнения, в резултат на което се разработиха карти на заплахата и риска. Към момента, за тези райони на ниво речен басейн, са разработени Планове за управление на риска от наводнения с конкретни мерки.

Градушки

Ежегодно падналите градушки с различна интензивност нанасят сериозни щети върху земеделските култури. Наблюдава се зачестяване на случаите с гръмотевични бури и градушки не само през пролетта и лятото, но и през зимните месеци като януари и февруари. За предпазване на културите от това явление, е необходимо да се подобри градозащитата в България чрез разширяване на защитаваната територия. В тази връзка предстои да бъде приет Закон за превенция от неблагоприятни климатични събития в земеделието. Главната причина, налагаща приемане на Закон за превенция от неблагоприятни климатични събития в земеделието, е необходимостта от повишаване на ефективността на системата за управление на риска в земеделието. С приемането на законопроекта ще се осигури възможност за разширяване обхвата на системата за борба с градушките, като се постигне защита върху 100% от обработваемите земеделски земи в страната (за които не са налице забрани и ограничения от различно естество), както и урбанизирани територии, за които съществува техническа възможност – Велико Търново, Ловеч, Габрово, Русе, Търговище, Шумен, Разград, Силистра, Добрич, Варна, Бургас, Ямбол, Кърджали, Смолян, Благоевград, Кюстендил, Перник, София.

Разширяването на обхвата ще се постигне чрез следните способы:

- доизграждане на системата за наблюдение за опасни явления, с разполагане на 4 допълнителни радарни станции, което ще позволи получаване на радарна информация за територията на цялата страна;
- въвеждане в експлоатация на нови ракетни площадки и командни пунктове, с цел доизграждане и уплътняване на системата за ракетна защита;
- осъвременяване на материално-техническата база на съществуващите ракетни площадки;
- въвеждане на самолетен способ за борба с градушките и преразпределение на валежите.

Предвижда се градозащита да се осъществява общо върху 90 млн. дка, от които 36,6 млн. дка обработвана земя (обработваема земя, трайни насаждения, смесено ползване). Ракетен способ ще се прилага върху 22 млн. дка, в това число 12,8 млн. дка обработвана земя. За останалата територия ще бъде използван самолетният способ на защита (реалното му въвеждане се планира за сезон 2019 г.), като за целта се предвижда въздействието върху градоносните облаци да се осъществява с 4–5 специализирани самолета.

Урагани и други абиотични въздействия

Климатичните промени създават предпоставки за нарастване на повредите в горите, вследствие увеличаване на честотата и интензивността на урагани, смерчове и други въздействия.

Горите в България не са застрашени от големи урагани, формирани над Атлантическия океан, но в планинските райони в страната възникват смерчове, които повреждат горите на десетки хектари.

Горите в България се повреждат и от други абиотични фактори – сняг, лед, ниски температури и др.

Снеговали, снеголоми и др.

Снеговалите, снеголомите, ледовалите и ледоломите засягат малки територии и рядко достигат до 3000-3500 ха общо за цялата страна. В отделни случаи, какъвто е ледоломът през 2007 г. в района на Държавно ловно стопанство „Витиня“ и Държавните горски стопанства – Ботевград, Етрополе, Елин Пелин и Своге, са засегнати по-големи територии – 2000 ха и над 200 000 м³ дървесина.

Измръзване на земеделските култури

В условия на екстремно ниски температури и липса на снежна покривка, се наблюдава измръзване при засетите през есента култури (рапица, пшеница, ечемик). Отглежданите сортове зимна пшеница у нас основно са студоустойчиви и издържат на ниски температури. Благоприятен фактор за предпазване на пшеницата от ниските температури през зимата е снежната покривка, която като лош проводник на топлината не позволява температурата под нея да се понижи прекомерно.

Екстремно ниските температури оказват отрицателно въздействие и при трайните насаждения - причиняват измръзване на плодните пъпки през зимата и рано напролет (в зависимост от степента на чувствителност на видовете).

Горски и полски пожари

Съхненето на горите и отделни дървета е предпоставка за увеличаване на едрите и сухи запалими материали. Като цяло климатичните промени се свързват с повишаване на противопожарната опасност в горските екосистеми. По-продължителният вегетационен период и продължителните засушавания, влияят върху състоянието на горимите материали - те изсъхват и стават лесно запалими, което се явява основна предпоставка за възникването и разпространението на горските пожари. Пожарите в горските екосистеми са изключително опасни, защото нерядко оказват по-

силно влияние на разпространението и миграцията на дървесните видове, изпреварвайки непосредственото въздействие на климатичните промени върху растителността. В настоящия момент около 75% от горите на България са високорискови в пожарно отношение. В условията на глобално затопляне и засушаване е логично да се очаква повишаване на пожарната опасност в горите.

За условията на България проучванията показват, че 73,5% от пожарите възникват в широколистни гори и само 26,5% – в иглолистни.

Пожарите възникват основно в долната лесорастителна зона, където са концентрирани и източниците, предизвикващи пожари. Основен фактор за възникването на горските и полските пожари е антропогенният. Причините за възникване на пожарите са: палене на стърнища и ливади в близост до гори - 41%, небрежност - 26%, умишлени палежи – 8%, естествени причини – 5%, неизвестни причини – 20%. Смята се, че неустановените причинители на пожари също са от хора. Действията за опазване на горите от пожари са регламентирани в нормативните актове - Закон за горите, Наредба за условията и реда за извършване на противопожарни мероприятия и опазване на горите от пожар и Наредба за устройство на горските територии.

Местните общности следва да имат силно развита отговорност в борбата с горските и полските пожари. Необходимо е да се формира обществена нагласа за недопускане на пожари и упражняване на строг контрол върху паленето на стърнищата.

Болести и вредители

Това са кризи, засягащи животните и растенията или замърсявания в хранителната верига, които биха могли да окажат негативно влияние и върху човешкото здраве. Други възможни рискове са вреди, възникнали в следствие от повишено нерегламентирано движение на животни и земеделска продукция, търговия с нелицензирани селскостопански продукти, нерегламентирани препарати за растителна защита и ветеринарномедицински препарати.

Вредителите и болестите винаги са причинявали загуби в реколтите на културите. Промяната в температурата, влагата и концентрацията на атмосферни газове могат да стимулират растежа и възможността за генериране на растения, гъби и насекоми, промяна на взаимодействието между вредители, техните естествени врагове и гостоприемници. За борба с тези вредители често се използват пестициди, които могат да причинят сериозни странични ефекти върху човешкото здраве и околната среда. Разпространението на вредители и болести, може да доведе до увеличение на количеството на пестициди и ветеринарни лекарства, които да попаднат в храните.

Промените във валежите, температурата и относителната влажност на въздуха, могат лесно да замърсят храните като фъстъци, пшеница, царевица, ориз и кафе с микротоксиногенни гъбички, които могат да причинят фатални последици. През цялата история редовно са се появявали нови видове и щамове от тях, което води до уязвимостта на растенията към вредителите и болестите.

Заразните болести са широко разпространени сред животните. Характерно за тези заболявания е бързото им разпространение, като в някои случаи за кратко време болестта може да обхване цели райони, страни и даже континенти (шап, чума и др.). Животните се заразяват по различни начини – чрез поемане на причинителя през устата, чрез вдишване, през кожата, през лигавиците на очите, чрез половия акт или чрез кръвосмучещи паразити (мухи, кърлежи, комари и др.) в зависимост от болестта. Източник на зараза са обикновено болните животни, които със своите секрети и екскрети изхвърлят възбудителя на болестта във външната среда и замърсяват храната, водата и други предмети, откъдето се заразяват намиращите се в контакт с тях животни.

Кризи от този вид могат сериозно да разстроят земеделските пазари, поради забрани, свързани с движение на животни, търговия със стоки и глобално движение. Производителите на добитък в частност, могат да се срещнат със сериозни икономически трудности.

Икономически кризи

Под икономическа криза се разбира това състояние на пазарната икономика, при което производството на стоки превишава платежоспособното търсене. Характерното за нея е свръхпроизводството, последвано от спадане на обема на продажбите. В резултат се намаляват печалбите, курсът на акциите, реалният брутен вътрешен продукт. Покупателната способност на населението спада, поради намаляването на работните заплати. Нарастването на безработицата и на лихвения процент, в резултат от нарасналото търсене на пари, са други последици от икономическата криза.

В дългосрочен аспект икономическата криза се характеризира с ниски нива на търговията и инвестиционната дейност, високи нива на безработица и инфлация, водещи до политическа нестабилност.

В земеделието икономическите кризи засягат както вътрешните, така и международните пазари на селскостопанска продукция, като оказват влияние на производствения процес, иновациите, конкурентоспособността на продукцията и доходите на земеделските производители.

3. Управление на кризите в отрасъл „Земеделие“

Управлението при кризи е комплекс от дейности на компетентните органи, насочени към предотвратяване възникването и развитието на кризи и тяхното овладяване.

Управлението на кризи в земеделието има за цел да:

- Ограничи потенциалните допълнителни щети;
- Инвестира във възстановяване на загубите на земеделските стопани.

Финансовото осигуряване на дейностите по управление при кризи се осъществява с предвидени целеви средства в държавния бюджет, бюджетите на общините и на юридическите лица и едноличните търговци. Начинът за това следва да се определи с подзаконов нормативен акт. Органите за управление при кризи планират в бюджетите си финансови средства за дейностите по управление при кризи.

При наличие на разходи за допълнително привлечени сили и средства, извън предвидените целеви средства, при дадено кризисно положение, същите ще се възстановяват от държавния бюджет.

Отчитайки непрекъсната заплаха от възникване на кризисни ситуации в отрасъла „Земеделие“, свързани с неблагоприятни климатични събития, природни бедствия, заболявания по растенията и животните, екологични катастрофи, ЕК предприе редица законодателни инициативи свързани със създаване на условия за стабилно развитие на селскостопанското производство с цел гарантиране прехраната на населението и доходите за земеделските стопани. Реформите на ОСП в областта на управлението на рисковете и кризите в отрасъл „Земеделие“ са насочени към прилагането на различни инструменти, които имат за цел намаляването на негативното влияние на икономическите, природо-климатичните и санитарни рискове и бързото преодоляване и ограничаване на последиците от настъпилите кризисни ситуации.

В новия пакет от законодателни предложения на ЕК за бъдещата ОСП през програмен период /2021-2027 г./ е заложено създаването на **кризисен резерв** в началото на всяка година, предназначен за предоставяне на допълнително подпомагане на отрасъла за целите на управлението или стабилизирането на пазара, или в случай на кризи, засягащи производството или дистрибуцията в селското стопанство. Сумата за кризисния резерв е най-малко 400 милиона евро, като Комисията може да коригира тази сума, когато това е целесъобразно с оглед на развитието или перспективите на пазара през текущата или следващата година и когато взема предвид наличните бюджетни кредити по линия на ЕФГЗ. Освен това неизползваната сума от кризисния резерв, която е налична в края на 2020 г. се прехвърля за 2021 г.

3.1. Природни бедствия и катастрофични събития – начини за компенсиране загубите на продукцията на земеделските стопани

Държавни помощи

В случай на природно бедствие или катастрофично събитие, фермерите се подпомагат чрез компенсаторни помощи, индивидуални помощи, директни плащания, извънредна помощ de minimis. За целта е необходимо неблагоприятните климатични събития да бъдат признати като природни бедствия. Неблагоприятните климатични събития, които могат да бъдат приравнени на природни бедствия, се обявяват със заповед на министъра на земеделието, храните и горите, като докладът към заповедта се съпровожда с метеорологична информация от Националния институт по метеорология и хидрология към Българската академия на науките.

Компенсации се изплащат за неблагоприятно климатично условие, което може да бъде приравнено на природно бедствие като слана, буря и градушка, заледяване, пороен и непрекъснат дъжд или тежко засушаване, които унищожават над 30% от средногодишната продукция, изчислена въз основа на предходния тригодишен период или от средния обем за три години на база предходния петгодишен период, като се изключат най-високият и най-ниският показател.

Съществуват и регионални и национални мерки за възстановяване на селскостопанския и горския потенциал.

Застраховане

Застраховането е дейност, при която застрахователни компании набират средства (застрахователни премии) от физически и юридически лица и се задължават да осигурят застрахователно покритие (застрахователни суми) през периода на застраховката, като при настъпване на определен риск (застрахователно събитие), изплащат обезщетение или плащане.

При земеделското производство най-често предмет на застраховане е реколтата (добива, продукцията) и загубата на животни, дивеч, риба и кошери с пчели.

Застраховката на земеделски култури покрива загуба на реколта от преки количествени вреди от проявени рискове, като: градушка, буря, проливен дъжд, пожар на корен, измръзване, изтегляне, осланяване, наводнение, киша, задушаване и запарване под дебела снежна покривка, специфични рискове в зависимост от естеството на конкретните земеделски култури.

Застраховката на животни може да покрива загуба на животни вследствие на: пожар; заразни болести, потвърдени лабораторно от ветеринарните органи (антракс,

туберкулоза, бруцелоза, шап, бяс, устрел, чума); природни бедствия (буря, ураган, проливен дъжд, градушка, наводнение, срутване и свличане на земни пластове и удар от мълния); злополуки (обгаряне от взрив, действие на електрически ток, произшествия с моторни превозни средства, нападение от диви животни, счупване на кости при механичен удар и падане в пропаст при паща); незаразни, паразитни и други болести; експлозия и емплотия.

Значителна част от земеделското застраховане в България продължава да се прави, само когато е задължително или когато някой друг поема част от този разход, а пожелателната самоинициатива по една или друга причина все още е изключение. Стопаните по-често търсят алтернативи, с които да защитят продукцията си.

Както в България, така и в другите държави-членки на ЕС, застраховката покрива ограничени климатични рискове. Съществуват два основни проблема, които задържат развитието на търговско-застрахователните продукти, покриващи широк спектър от добив, цена или приходни рискове. Първо много земеделски стопани могат да бъдат засегнати по едно и също време от свръхпроизводство и като следствие от ценовия риск. Второ асиметричната информация ограничава фирмите в застраховането при изчисляване на вероятността от загуби и това може да доведе до неблагоприятен избор.

По отношение на общественото участие в земеделските застраховки, наличната информация разграничава три основни групи държави-членки. В Гърция и Кипър земеделската застраховка е задължителна и има широк обхват. Втората група от държави членки са с установени публично-частни партньорства и различни видове публична подкрепа в застраховането (Испания, Португалия, Италия, Франция, Австрия, Люксембург, Чехия и Словакия, Латвия и Естония). Във всички други държави-членки застраховка се предлага, но без обществена подкрепа и обхваща само някои климатични рискове, като градушка, или някои специфични болести по животните.

На европейско ниво Комисията, в своите Насоки за държавните помощи в селскостопанския сектор, фиксира правила за държавите-членки в подкрепа на земеделските застраховки. Помощ до 65 % от разходите за премии е възможно за застраховане срещу загуби от природни бедствия като земетресения, лавини, свлачища и наводнения, както и други извънредни събития. Загубите, причинени от неблагоприятни климатични събития (слана, градушка, заледряване, дъжд, суша) или болести по животните и растенията могат също да бъдат приравнени към природни бедствия.

България е нотифицирала държавна помощ за съфинансиране на застрахователни премии при застраховане на селскостопанска продукция, за период 2015 – 2020 г.

3.2. Санитарни кризи

Те представляват специфични мерки за ликвидиране, ограничаване на заболяванията и контрол върху здравето на животните, на растенията и безопасността на храните.

Негативният ефект от санитарната криза поради инфекциозни агенти може да засегне целия ЕС, като се има предвид възможността от разпространение на болести в много държави-членки и последващото нарушаване на пазарите. Дори огнище, което е ограничено само в една държава-членка, може да доведе до забрана за износ на продукти от ЕС за някои пазари.

Мерките, които са предприети за управление на тези рискове, са хармонизирани на ниво ЕС, като законодателство в областта на здравето на животните и безопасността на храни и фуражи. Законодателството на ЕС ясно постановява, че съответната държава-членка носи отговорност за прилагане на законодателството, за контролиране на епидемията и по този начин забавя мащаба на кризата. В случай на спешни мерки за ликвидиране на епизоотични болести в животновъдството, държавите-членки могат да компенсират земеделските стопани за техните капиталови загуби и загуба на печалба, свързана със заклани животни или унищожени култури, в рамките на лимита, определен от законодателството на ЕС и правилата за държавни помощи.

3.3. Икономически кризи

Необходимите промени в развитието, с оглед преодоляване на икономическата криза и смекчаване на нейните последствия, могат да се извършат чрез съзнателното вмешателство на различните държавни институции. Засилването на държавната намеса и съвместни действия на засегнатите страни в рамките на обща антикризисна политика, би довело до по-бързо и по-ефикасно справяне с кризисната ситуация.

Ефективно вмешателство на държавата и предприемането на широкомащабни мерки за стабилизация на доходите на земеделските производители, би довело до смекчаване на тежките социални последици, които са резултат от икономическата криза. Основният способ за въздействие върху негативното им отражение е управление чрез инструменти за стабилизиране на цените, нетни провизии, интервенция на пазара.

4. Компетентни структури, ангажирани в управлението на кризите

Във връзка с гореописаните кризи, които могат да възникнат, и органите, компетентни по тях, следните структури могат да бъдат ангажирани в управлението им:

- ✓ Специализирани дирекции на МЗХГ – Централно управление;
- ✓ Българска агенция по безопасност на храните;
- ✓ Държавен фонд „Земеделие“;
- ✓ „Напоителни системи“ ЕАД;
- ✓ Изпълнителна агенция по горите.

5. Мониторинг и годишен преглед на Програмата

Осъществяването на дейностите на МЗХГ, свързани с управлението на рисковете и кризите в земеделието, е динамичен процес, поради непрекъснатите промени в климата, околната среда, както и възможността от появата на санитарни и икономически кризи. Следователно природата на риска се променя непрекъснато и вероятността от настъпване на рискове и възможното им влияние, са също динамични и трябва да се наблюдават непрекъснато. При мониторинга се следи дали рисковият профил (вероятността и влиянието на идентифицираните рискове) се променя. Търси се увереност, че процесът по управление на риска остава ефективен във времето, а също и че са предприети необходимите действия за намаляване на риска до приемливо ниво.

Годишният преглед на програмата за управление на рисковете и кризите в отрасъл „Земеделие“ включва:

- изготвяне на отчет за предприетите мерки за превантивен контрол върху определените рискове, с цел ограничаване на вредното им въздействие върху отрасъл „Земеделие“;

- изготвяне на отчет за предприетите действия за преодоляване на възникналите кризи;

- допълване на Плана за управление на рисковете в отрасъл „Земеделие“ с нови идентифицирани рискове (в случай, че има такива), както и отпадане на рискове, ако те не представляват заплаха за постигане на целите;

- изготвяне на План–прогноза за управление на рисковете в отрасъл „Земеделие“, в който се включват мерки за превенция на определените рискове и за действия за преодоляване на възникналите кризисни ситуации за следващата година.

Показалец:

1. Програма за управление на правителството на Република България за периода 2017-2021 г.
2. Управление на риска, проф. Христо Драганов, София, 2010 г.
3. Наредба за реда за установяването и означаването на Европейските критични инфраструктури в Р България и мерките за тяхната защита. (Обн. ДВ бр. 19 от 26 февруари 2013 г.)
4. Стратегия за развитие на противогорадовата система;
5. МОСВ, 2013 г., Анализ и оценка на риска и уязвимостта на секторите в българската икономика от климатичните промени – специална част; Commission staff working document on risk and crisis management in agriculture, 2005;
6. Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на Регионите, Бъдещето на прехраната и селското стопанство, 2017 г.
7. Национална стратегия за развитие на горския сектор в България за периода 2013 – 2020 г.
8. Impacts of Climate Change on European Forests and Options for Adaptation, 2008; An indicator-based report, EEA; Orazio, Christophe et al. 2013;
9. Study on risk management in EU agriculture, Report from EC, Written by Ecorys and Wageningen Economic Reserch, Oct.-2017;
10. Risk management: Empowering our farmers with effective tools to manage risks post – 2020; 2017;
11. Национална програма за подпомагане на лозаро-винарския сектор 2014-2018 г.;
12. Актуализирана стратегия за национална сигурност на Република България (ДВ, брой 26, от 23.03.2018 г.).
13. „Стратегия за намаляване на риска от бедствия 2014 – 2020 г
14. „Национална програма за защита от бедствия (НПЗБ) 2014-2018 г.”
15. Други интернет източници.